РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ОПШТИНА ИВАЊИЦА

ПРОГРАМ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА СА АКЦИОНИМ ПЛАНОМ 2023-2025

Децембар 2022.

Програм развоја туризма са акционим планом општине Ивањица 2023-2025. израдила је Агенција за консалтинг и менаџмент „Саветник у туризму“ из Београда уз помоћ стручног тима са локалног нивоа у саставу:

1. Ненад Главинић, заменик председника Општине Ивањица
2. Александар Радоњић, дипл. инж. помоћник председника Општине Ивањица
3. Јанко Грбић, директор Туристичке организације општине Ивањица
4. Милка Каплановић, координатор за локални економски развој
5. Александар Марковић, председник Планинарског друштва „Голија“

САДРЖАЈ

СКРАЋЕНИЦЕ 4
УВОД 5
1.МЕТОДОЛОГИЈА 6
2.ПЛАНСКИ ОСНОВ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА 8
2.1. Институционални оквир 8
2.2. Регулаторни оквир 9
3.ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ И АНАЛИЗА РЕСУРСНЕ ОСНОВЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА 16
3.1. Географске, демографске и климатске карактеристике 16
3.2. Природно наслеђе 18
3.3. Културно - историјско наслеђе 23
3.4. Саобраћајна и комунална инфраструктура 30
3.5. Степен привредног развоја 32
4.АНАЛИЗА СТАЊА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ИВАЊИЦЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ 33
4.1. Кључни показатељи туристичког промета на територији општине Ивањица 33
4.2. Анализа понуде туристичко-угоститељских објеката за смештај 36
5.SWOT АНАЛИЗА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА 37
6.ДЕФИНИСАЊЕ И АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И ТУРИСТИЧКИХ ТРЖИШТА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА 41
6.1. Приоритетне активности на развоју туристичких производа 41
6.1.1. Екотуризам 43
6.1.2. Културно тематске руте 45
6.1.3. Специјални интереси 47
6.1.4. Манифестације 48
6.1.5 Рурални туризам 51
6.1.6 Здравствени, "Spa&Wellness“ 53
6.1.7. Зимски спортови 54
7.ВИЗИЈА, МИСИЈА И РАЗВОЈНИ ЦИЉЕВИ ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА 56
7.1 Стратешки и оперативни циљеви развоја туризма 57
8.РАЗВОЈНИ МОДЕЛ И ПРОЈЕКЦИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА 58
9.ПЛАН КОНКУРЕНТНОСТИ СА ПРЕДЛОГОМ КЉУЧНИХ ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКАТА 61
9.1 Кључни инвестициони пројекти на територији општине Ивањица 62
10. МОДЕЛ УПРАВЉАЊА ТУРИСТИЧКОМ ДЕСТИНАЦИЈОМ.....64

АКЦИОНИ ПЛАН ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА 2023-2025.....67

ЗАКЉУЧАК 83
ПОПИС СЛИКА, ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА 85
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА 86
УЧЕСНИЦИ РАДИОНИЦЕ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА СА АКЦИОНИМ ПЛАНОМ 2023-2025. ГОДИНЕ 87
ОБЈАВЉИВАЊЕ И СТУПАЊЕ НА СНАГУ 88

СКРАЋЕНИЦЕ

ЕУ – Европска унија

ЈП – Јавно предузеће

ЈКП – Јавно комунално предузеће

ЈЛС – Јединица локалне самоуправе

КО – Катастарска општина

ЛТО – Локална туристичка организација

МСП – Мала и средња предузећа

МТО – Министарство туризма и омладине

НВО – Невладина(е) организација(е)

ППППН – Просторни план подручја посебне намене

ППС – Просторни план Србије

РЗС – Републички завод за статистику

РС – Република Србија

РТО – Регионална туристичка организација

СТД – Сеоско туристичко домаћинство

ТО – Туристичка организација

ТОС – Туристичка организација Србије

УГ – Удружење грађана

УВОД

Према препоруци Министарства за трговину, туризам и телекомуникације (сада Министарства туризма и омладине) Републике Србије, јединице локалне самоуправе, у оквиру својих надлежности утврђених законом, требало би да припреме и усвоје Програм развоја туризма који ће одредити правце даљег развоја овог сектора. Стога је општина Ивањица донела одлуку о изради Програма развоја туризма 2023-2025. у складу са Законом о туризму Републике Србије („Службени гласник РС", број 17/2019) и Стратегијом развоја туризма Републике Србије 2016-2025. године („Службени гласник РС", број 98/2016), као и осталим стратешким документима на националном нивоу. По прикупљеним понудама, на бази јавних набавки, за израду Програма развоја туризма од стране локалне самоуправе, израда овог стратешког документа поверена је Агенцији за консалтинг и менаџмент „Саветник у туризму" из Београда. Ова Агенција је у сарадњи са специјализованим стручњацима креирала методологију израде програма развоја туризма усаглашену са признатим методологијама за израду стратешких докумената развоја секторских политика у туризму на националном и европском нивоу, као и са Правилником о садржини и начину израде програма развоја туризма („Сл. гласник РС", број 86/2020).

Да би се туризам брже развијао потребно је селектовати и валоризовати потенцијале и ресурсе које треба трансформисати у специфичне одрживе туристичке производе и интерпретирати их туристима и локалном становништву. Треба осмислити и припремити иновативну туристичку понуду засновану на традиционалној локалној култури у споју са природним вредностима, нагласити идентитет, изградити туристички имиџ и креирати доживљај, како би се побољшала тржишна видљивост и атрактивност Ивањице у оквиру Регионалне туристичке организације (РТО) Западна Србија али и уже туристичке дестинације „Голија, Нови Пазар и Ивањица". У вези са тим треба подићи свест о посебности Ивањице у оквиру обе поменуте туристичке дестинације.

У овом Програму се актерима туристичке привреде, локалној заједници и свим заинтересованима, дају предлози и смернице за унапређење активности и подизање конкурентности у туризму.

1. МЕТОДОЛОГИЈА

Израда Програма развоја туризма општине Ивањица 2023 – 2025 заснована је на методи партиципативног приступа свих заинтересованих страна на нивоу локалне заједнице. То је подразумевало сарадњу консултантског тима, као даваоца услуга, са изабраним стручним тимом, општинским институцијама, предузетницима из сектора за туризам и угоститељство, пољопривредним газдинствима, удружењима и представницима културе и образовања. Сви наведени актери допринели су креирању овог документа, што указује на њихову спремност да учествују и у његовој реализацији.

Основни кораци при изради овог стратешког документа били су:

- избор консултантске агенције за израду овог документа
- формирање стручног тима на локалном нивоу
- одржавање интерактивних радионица са заинтересованим странама ради израде SWOT анализе, креирања визије, мисије, стратешких циљева и приоритета развоја туризма општине Ивањица
- теренски обиласци и упознавање са туристичким потенцијалима
- анализа потенцијала и креирање праваца развоја на бази истраживања туристичке понуде и тражње
- идентификовање примарних туристичких производа по којима ће Ивањица као туристичка дестинација са околином бити препознатљива на тржишту
- израда акционог плана активности и предлога за њихову реализацију (имплементација и мониторинг).

При истраживањима коришћен је метод посматрања са учествовањем. При спровођењу методологије примењено је више метода и техника истраживања заснованих првенствено на статистичким методама обраде података, као што су:

- анкете (затворени упитници за мерење ставова уз помоћ Ликертове скале код оцењивања тренутног стања и будућег развоја туристичких производа и канала дистрибуције, према одређеним групама испитаника)

- кабинетско истраживање („desk research”) стратешких и других докумената општине Ивањица, те научних и стручних радова доступних јавности
- теренска истраживања („field research“), која су подразумевала упознавање са природним и културним ресурсима, смештајном и угоститељском понудом ради процене тренутног стања и потенцијала за развој туризма
- обрада истраживачких упитника у циљу испитивања туристичке понуде и тражње, диференцирања кључних туристичких производа и комплементарних садржаја ради унапређења квалитета туристичке понуде
- давање пројекција даљег раста туризма на бази временских серија о броју долазака и ноћења туриста на простору општине Ивањица.

Методологија израде Програма развоја туризма са акционим планом општине Ивањица 2023-2025, усклађена је са локалним, националним и европским стратешким документима.

Коришћена методологија усмерена је ка јачању сарадње између свих заинтересованих страна и предвиђа механизме за остваривање дефинисаних циљева, праћење и евалуацију предвиђених активности.

2. ПЛАНСКИ ОСНОВ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА

Плански основ за израду Програма развоја туризма са акционим планом општине Ивањица 2023-2025., приказан је у наставку текста у оквиру институционалног и регулаторног оквира.

2.1. Институционални оквир

Институционални оквир обухвата надлежности државних органа и институција јавног сектора од значаја за развој туризма општине Ивањица.

Министарство туризма и омладине (МТО)[1] у оквиру Сектора за туризам, између осталог, обавља послове који се односе на: спровођење Закона о туризму и Закона о угоститељству и Стратегије развоја туризма РС; праћење и анализу системских решења; правне регулативе и мера економске политике, на пословање туристичке привреде и предлагање мера у циљу развоја туризма, и остале послове приказане на званичној интернет страници МТО. На предлог Сектора за туризам ресорног министарства, Влада је усвојила Стратегију развоја туризма РС 2016-2025, Закон о туризму и Закон о угоститељству које прате правилници, уредбе и остала правна акта из области туризма на националном и локалном нивоу. Сектор туристичке инспекције МТО делује превентивно и обавља инспекцијски надзор над применом закона и прописа у области туризма и угоститељства.

Туристичка организација Србије (ТОС) према Закону о туризму (Сл. гласник РС, бр. 17/2019 члан 33), обавља послове промоције туризма, координације активности туристичких организација, привредних и других субјеката у туризму на територији РС.

Туристичка организација регије (РТО) Западна Србија[2] основана је у циљу развоја и унапређења туризма и очувања туристичких вредности јединица локалних самоуправа (градова и општина): Ужице, Бајина Башта, Чајетина, Нова Варош,

[1] https://mto.gov.rs/tekst/308/sektor-za-turizam.php, приступљено: 08.12..2022.
[2] https://westserbia.org/o-nama/, приступљено: 16.11.2022.

Пријепоље, Сјеница, Косјерић, Пожега, Ариље, Ивањица, Чачак и Лучани. Имиџ ове регије одликује: забавна атмосфера, радост живота и иновативност.

Главни задаци РТО Западна Србија су**:** промоција и презентација туристичких вредности и потенцијала (планинског, сеоског, здравственог, посебних интереса, конгресног и других видова туризма), доношење планова и програма промотивних активности у складу са националном стратегијом развоја туризма, програмима и плановима ТОС, израда информативно-пропагандног материјала којим се промовишу туристичке вредности регије, прикупљање и прослеђивање туристичких информација, подстицање изградње туристичке инфраструктуре, спортско – рекреативних и других пратећих садржаја јавног карактера значајних за унапређење квалитета туристичке понуде.

Туристичка организација општине (ТОО) Ивањица се између осталог, бави праћењем развоја и промоцијом туризма и средствима јавног информисања популаризује и афирмише развој туризма на простору општине Ивањице.[3]

2.2. Регулаторни оквир

Програм развоја туризма општине Ивањица се на националном нивоу усаглашава са Стратегијом развоја туризма РС 2016-2025 („Сл. гласник РС“, бр. 98/2016), Законом о туризму („Службени гласник РС”, бр.17/2019), Законом о угоститељству („Службени гласник РС”, бр. 17/2019), Законом о планском систему РС („Службени гласник РС”, бр. 30/18), Уредбом о методологији управљања јавним политикама, анализи ефеката јавних политика и прописа и садржаја појединачних докумената јавних политика („Службени гласник РС”, бр. 8/2019) и Уредбом о методологији за израду средњорочних планова („Службени гласник РС”, бр. 8/2019) и Правилником о садржини и начину израде програма развоја туризма („Сл. гласник РС“, број 86/2020). На локалном нивоу, Програм развоја туризма општине Ивањица, усаглашава се са кровним документима на нивоу локалне самоуправе. Компатибилност са наведеним документима приказана је у наставку текста.

[3] https://mto.gov.rs/tekst/308/sektor-za-turizam.php, приступљено: 15.11.2022.

Према Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016-2025, Ивањица је разврстана у две туристичке дестинације од укупно 18 према којима се развија туризам Србије. У туристичкој дестинацији „Туристичка регија Западне Србије“ Ивањица се нашла заједно са Чајетином, Ужицом, Бајином Баштом, Ариљем, Пожегом, Косјерићем, Новом Вароши, Пријепољем, Прибојем и Сјеницом. Друга туристичка дестинација „Голија, Нови Пазар и Ивањица“, обухвата просторни оквир Парка природе планине Голија са широм околином и кључним вредностима (атрактивностима): културним наслеђем, природним богатством, резерватом „Man and Biosphere”, „Голија” и Увцем са Увачким језером. Овој дестинацији поред Ивањице припадају Нови Пазар, Рашка и Сјеница. Кључни туристички производи ове дестинације су: Екотуризам, Културно тематске руте, Манифестације, Рурални туризам, Специјални интереси, Кружне туре, Здравствени, spa&wellness и Спортови (зимски). За туристичку дестинацију „Голија, Нови Пазар и Ивањица“ предвиђена је припрема и усвајање новог стратегијског мастер плана до краја 2025. године зашта су задужени ЈЛС и ресорно министарство за туризам.

Мастер планом развоја туризма Голије из 2008. године,[4] на подручју општине Ивањица предвиђени су: туристички центри (насеља Девићи и Остатија-Коритник, са развојем сеоског туризма у селима и засеоцима) и туристички локалитети и целине (Беле Воде са насељима Дајићи, Средња Река и Старо Село; Голијска Река, Врхови-Одвраћеница и Шереметовица-Кути-Плешин, са околним сеоским насељима и засеоцима који чине јединствени туристички ризорт повезан скијалиштем „Голија”). Простори могућих скијалишта су: Одвраћеница и Голијска Река. Предвиђене су и спортско-рекреативне и забавне активности углавном нижег интензитета, уз испуњавање законских услова из области заштите животне средине и других прописа који регулишу ове делатности. Предвиђа се да Голија постане узорна планинска дестинација која интегрише заштићена природна и културна богатства у модеран систем доживљаја и искустава. С обзиром на дужи протокг времена и бројне промене, мастер план је нужно ажурирати.

[4] https://arhiva.mtt.gov.rs/download/sektor-za-turizam/master-planovi/MP%20Golija.pdf , приступљено: 29.10.2022.

Просторни план општине Ивањица из 2012. године[5] предвиђа развој: зимског и целогодишњег боравишног и излетничког туризма на Голији; културног туризма (манастир Ковиље); здравственог и рехабилитационог (Ивањица); манифестационог (у селима Кушићи, Катићи и планираном етно-парку у Ерчеге); транзитног (са изградњом планираног аутопута Београд - Јужни Јадран и активирањем војног аеродрома у Сјеници); едукативног и екотуризма (вредно природно наслеђе); конгресног (Ивањица и секундарни туристички центри) и ловног туризма (обронци Голије). Према овом плану, део општине обухваћен је целином IV - простор горњег слива Великог Рзава и део будуће туристичке субрегије Златар – Јавор - Јадовник у оквиру туристичке регије „З.1" (Тара - Златибор - Златар). Туристичком понудом су предвиђени: гребенске излетничке и планинарске стазе, предели очуваног биодиверзитета (већи део Округлице - Височке клисуре, Мучањ и мањи део Муртенице) и сеоско- туристичког насеља Мочиоци.

Према Плану детаљне регулације коридора инфраструктуре на подручју „Просторног плана Парка природе "Голија" (на територији општине Ивањица)[6] врхови – Одвраћеница се административно не сматра насељем, већ туристичким локалитетом на гребен-развођу планине (града Новог Пазара и општина Ивањица и Рашка), који треба да имају значајно место у будућој концепцији мреже насеља и развоја туризма. Овај туристички локалитет поседује просторне услове за плански дефинисано ширење и изградњу, под условом стриктног поштовања услова заштите природе и инфраструктурног опремања, с обзиром да се налази на самоме врху заштићеног изворишта. Одвраћеница је планирана као центар за зимски, спортски и рекреативни туризам. Голијска Река, вишенаменски туристички, шумарски и сточарски пункт, испод Јанковог камена, на регионалном путном правцу Ивањица- Дуга Пољана, планиран је као центар за зимски спортско-рекреативни туризам и секундарни центар Парка природе (ПП). Шереметовица – Кути - Плешин, планирана је као вишенаменски туристички, шумарски, научно образовни и рекреативни центар ПП. Новопланирани систем туристичких центара повезан је међусобно, али и са другим насељима на овом подручју, путевима, скијалиштем (жичарама које се користе и у летњем периоду),

[5] http://media.ivanjica.gov.rs/2019/03/PPO-IVANJICA-Tekst.pdf, приступљено: 27.10.2022.
[6] http://media.ivanjica.gov.rs/2016/11/tekst-PDR-R.J.U_Ivanjica.pdf , приступљено: 30.10.2022.

системом пешачких, излетничких, бициклистичких стаза и др. Села Врхови - Одвраћеница, Голијска Река, Дајићи, Девићи и Плешин планирана за развој туризма. Планирани туристички центри су:

1. у насељима: Девићи, Остатија - Коритник, Студеница, Рудно, Градац, са развојем сеоског туризма у околним селима и засеоцима
2. туристички локалитети и туристичке целине:
   - Беле Воде (са насељима Дајићи, Средња Перна и Старо Село) као центар Управе Парка природе
   - Голијска Река, Врхови - Одвраћеница, Шереметовица – Кути - Плешин (са околним селима и засеоцима), као јединствени туристички ризорт повезан са скијалиштем „Голија" (и деловима: „Голијска река", „Чаприћи", „Одвраћеница" и „Плешин").

Скијашко подручје је локацијски дефинисано према интернационално релевантним стандардима планирања и подразумева професионалну изградњу модерног скијашког центра са припадајућим садржајима туристичке инфраструктуре (стазе, лифтови, итд.). Овај захтеван инвестициони пројекат тржишно, технолошки, а ни управљачки није могуће извести једнократно, већ органски и постепено, у складу са развојем тржишта и локалног управљачког капацитета.

Туристичка целина Беле Воде - Дајићи не припада Скијашком подручју Голија, али је као центар заједнице села и ПП, један од будућих полифункционалних центара, са развијенијом понудом летњег туризма. Концепија развоја локалитета Беле Воде – Дајићи има три основне функције као:

1. развојни центар - центар заједнице села
2. центар парка природе и резервата биосфере и
3. туристичко-угоститељски центар

Обухват туристичке целине Врхови - Одвраћеница дефинисан је просторним планом посебне намене ПП Голија на територији општина: Ивањица, Нови Пазар и Рашка.[7] Врхови – Одвраћеница предвиђени су као централна туристичка целина скијашког ризорта и туристички локалитет на гребен-развођу планине. Због повољних

[7] Плански документ је усвојен само за територију који административно припада подручју општине Ивањица, а није за територије који административно припадају Граду Новом Пазару и општини Рашка.

услова за ширење и изградњу, ова туристичка целина подељена је на седам просторних целина (ПЦ 1-7).

Голијска река, планирана као центар за зимски спортско-рекреативни туризам, са својим капацитетима и жичаром до Јанковог камена представља целину која може да покрене ски и са њим комплементарне видове туризма. С обзиром да гравитира највишем врху Голије (Јанков Камен 1833 m.n.v.), погодна је и за најзахтевније скијаше.

Планирани ски центар део је планираног јединственог скијашког подручја које ће у крајњој фази реализације објединити туристичке центре Врхови - Одвраћеница, Голијска Река и Шереметовица – Кути - Плешин. Планирано скијалиште са туристичким центром у оквиру туристичке целине Одвраћеница - Врхови, планском и осталом развојном документацијом предвиђено је као окосница туристичког развоја у првој фази на територији ПП „Голија“. Ово подручје је анализом и евалуацијом релевантних елемената и физичких карактеристика подручја одређено као најпогоднија локација за иницијални развој туризма на планини Голији. Ски центар Голија предвиђен је као поливалентни планински комплекс, намењен скијашком (зимском) и сезонском (летњем) туризму. Поред основне скијашке инфраструктуре и пратећих садржаја у функцији скијалишта, планирани су спортско - рекреативни, рекреативно - забавни, туристичко - угоститељски и комерцијални садржаји, који ће употпунити основну туристичку понуду ски центра. Ски-центар у оквиру туристичке целине Врхови-Одвраћеница планиран је као алпско скијалиште капацитета од минимум 2.760 једновремених скијаша (према нормативу од 200m² површине за скијање по скијашу), у зони III степена режима заштите ПП „Голија“.

Туристичка целина Шереметовица – Кути - Плешин планирана је као вишенаменски туристички, научно-образовни и рекреативни центар ПП, повезан у скијашки ризорт, као база сеоског туризма и опслуживања еколошким, пољопривредним и етно производима.

Према Нацрту Плана детаљне регулације за планирано грађевинско подручје насељеног места Девићи у границама Просторног плана подручја посебне намене ПП „Голија“,[8] перспектива лежи у развоју туристичке функције (зимско-

[8] http://media.ivanjica.gov.rs/2019/03/DEVICI_NACRT_TEXT.pdf, приступљено: 10.11.2022.

летњег, сеоског и спортско-рекреативног туризма). Потенцијални терен за ширење може бити предео Маринковића, низводно дуж Студенице и околне терасе на нешто вишим котама чиме се обезбеђују локације за изградњу и комерцијалне туристичке капацитете. Насеље Девићи је према Мастер плану развоја туризма Голије, предвиђено као туристички центар са развојем сеоског туризма у околним селима и засеоцима. Планирана је ревитализација и модернизација постојећих служби и формирање нових функција ради унапређења квалитета становања и туризма (дечија установа, визиторски пункт, аутобуска и полицијска станица).

Туристичка понуда у обухвату Плана заснива се на смештајним капацитетима, рекреативним садржајима (спортски комплекс, еко излетничка зона, рекреативна стаза), административним функцијама (пошта, амбуланта, инфо-центар, аутобуска станица), трговини, угоститељству и услугама. Планирана је изградња пансиона, апартманских комплекса и викенд објеката, ревитализација постојећих објеката за смештај туриста и адаптација објеката (текстилни погон, шумска управа, дрвена кућа, школских објеката за наставу у природи ...) у туристичке сврхе. Оријентација је на објекте са мањим смештајним капацитетима (породични хотели, пансиони и сл.), са 20 до 30 лежаја, који се уклапају у пејсаж, а погодни су за инвестирање, реконструкцију и адаптацију и промену намене. Развој сеоског туризма предвиђен је у околним селима и засеоцима и ван границе плана, како би понуда била заступљена и у летњим и у зимским месецима, па и преко читаве године. Планирана је изградња рекреативне кружне стазе која би повезивала центар насеља, туристичку зону, обале река и спортско-рекреативне садржаје. Стаза би поред основне рекреативне функције (шетње, трчања, вожње бицикла, јахања...), повезала садржаје и презентације амбијенталних, природних и културних вредности насеља.

Планирана је и изградња тзв. „Т“ зоне, са широким спектром туристичке понуде сезонског становања, у класичној или кондоминијумској организацији, од вила до мањих хотела, капацитета до 30 лежаја са или без услуге служења хране. Зона за развој пансиона и апартмана је на ободу центра насеља, на пешачкој удаљености од свих функција у насељу, окружена спортско-рекреативним садржајима и природом. У оквиру ове намене нису дозвољене активности које на било који начин нарушавају

околину (делатности чији су нуспроизводи загађења, непријатни мириси, бука и сл.), већ само компатибилни туристички, услужни и рекреативни садржаји.

Према Уредби о заштити парка природе Голија („Сл. Гласнику РС“, бр. 45/2001),[9] на подручју ПП „Голија“, између осталог, обезбеђује се уређење, изградња и инфраструктурно опремање простора за потребе туризма и рекреације, што указује да су све активности у складу са планско – регулативним оквиром општине Ивањица и засноване на одрживом развоју туризма.

[9] https://ivanjica.gov.rs/uredba-o-zastiti-parka-prirode-golija/, приступљено: 17.11.2022.

3. ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ И АНАЛИЗА РЕСУРСНЕ ОСНОВЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

3.1. Географске, демографске и климатске карактеристике

Општина Ивањица на југозападу Србије, познатом као Старовлашко-Рашка висија, припада Моравичком округу у региону Шумадије и Западне Србије. Са површином од 1.090 km^2 на којој су 49 насеља, 42 катастарске општине и 19 месних заједница, општина је шеста по величини у Републици Србији. Ивањица лежи између 43°34’49“ северне географске ширине и 20°13’52“ источне географске дужине, у котлини реке Моравице, једне од три изворишна крака Западне Мораве која извире на Голији. Доминирају планине старовлашке-рашке висије, са пропланцима, пашњацима, изворима, рекама и шумама планинских венаца Голије, Јавора, Мучња, Чемерна и Радочела. Општина Ивањица се на истоку граничи са Краљевом, Рашком и Новим Пазаром, на северу са општином Лучани, а на западу са Ариљем, Новом Вароши и Сјеницом. До Ивањице воде два магистрална пута, један из Чачка преко Гуче и Драгачева, а други из Ужица преко Пожеге. Са Сјеницом је повезана преко Јавора, а са Новом Вароши преко Кокиног Брода.

Слика број 1. Панорама Ивањице

Извор: https://ivanjica.gov.rs/polozaj/

Према проценама средином 2021. године у општини Ивањица живело је 28.685 становника, уз густину насељености од само 26 становника по km^2. Према старосним групама највише становника (60%) је у старости од 18 до 64 година, 24% преко 65 година, а најмање (16%) од 0 до 17 год.[10] Развој становништва општине Ивањица бележи неповољне тенденције које се огледају у продубљивању процеса укупне и природне депопулације и демографског старења. Доминира становништво српске националности са 98,8%. Следе грађани црногорске националности.

Сагласно географској ширини, Ивањица са околином лежи у умереном климатском појасу али су рељеф и биљни покривач утицали да скоро цео Моравички крај има планинску климу, са умерено топлим летима и хладним зимама са доста снежних падавина. Једино је у долини Моравице заступљена умереноконтинентална клима. Средња годишња температура на простору општине Ивањица је 9,85 C°. Најтоплији месец је јул са 19,9 C°, а најхладнији јануар са - 0.30 C°. Апсолутни температурни максимум је 38.40 C°, а апсолутни минимум -25,20 C°. Укупна годишња инсолација достиже 1.933 h. Просечна годишња количина падавина је 920 mm, а релативна влажност ваздуха је 78,20%.[11]

Ивањица је уз Цетиње и Дубровник још 1930. године, званично добила статус „климатског места“ По испитивању утицаја поднебља на здравље и израде елабората, Влада Републике је 2000. године донела Уредбу о проглашењу Ивањице за прву ваздушну бању у Србији на површини од 2.156,50 ha. Испитивања су показала да је ово подручје изразито повољно за лечење и рехабилитацију малокрвности, плућних обољења, алергија и неуролошких обољења Тако су микроклиматске карактеристике, односно, лековити фактори, чист ваздух, велики број сунчаних дана, ретке магле и специфична ружа ветрова допринели изградњи Завода за специјализовану рехабилитацију (тзв.„Фабрика црвених крвних зрнаца“), који је покренуо развој здравственог туризма.[12]

---

[10] Витална статистика, РЗС

[11] www.ivanjica.gov.rs

[12] http://jbf.ekofis.ues.rs.ba/images/2020/sessions/session%20tourism,%20services%20and%20sustainable%20growth/9_Pesic.pdf , приступљено: 10.11.2022.

3.2. Природно наслеђе

Туристичка атрактивност ивањичког краја занована је на богатству природних и културних ресурса, историји и традицији, специфичностима бројних локација, гостољубивости домаћина и сл. Најзначајни природни ресурси су планине са највећим шумским фондом у земљи, поља (оранице и баште) и реке као велики потенцијал за градњу МХЕ и акумулационих језера.[13]

У туристичкој понуди базираној на природном наслеђу доминирају планине Голија (са „Парком природе Голија“ и Резерватом биосфере), Јавор и Мучањ које су погодне за излете, ловни, здравствени, зимски и сеоски туризам. Заступљене су четинарске и лишћарске врсте дрвећа у чистим и мешовитим постојбинама.

Подручје Голије („големе“ планине), површине 5.091 km са 402 насеља важи за туристичку регију од националног и међународног значаја. У административно-територијалном погледу ова планина захвата територије ЈЛС: Ивањица, Рашка, Краљево, Нови Пазар и Сјеница. Највећи изазови у међуопштинској сарадњи јављају се управо код туристичких дестинација које су у надлежности више општина.

Влада РС је 2001. године, донела Уредбу којом се подручје планине Голија на површини од 75.183 ha, ставља под заштиту као „Парк природе Голија“ и сврстава у 1. категорију заштите као природно добро изузетног значаја. Парк природе (ПП) се простире на територији пет ЈЛС: Ивањице (око 55%), Рашке (око 17%), Краљева (око 16%), Новог Пазара (око 8%) и Сјенице (око 4%). Парк је категорисан на три зоне, са различитим режимима заштите. Међутим, у трећој, либералнијој зони заштите, налази се чак 94,10% укупне површине парка природе, те су у њој дозвољене одређене делатности (шумарство, пољопривреда, сточарство, туризам), и изградња уз прописане режиме коришћења и еколошког концепта одрживог развоја. На Голији се налазе природна језера Кошанино, Округлица и Тичар, о којима постоје бројне легенде. Прилаз локалитетима прилагођен је туристима како би уживали у природним лепотама. О ПП Голија стара се ЈП „Србијашуме“. Подручје Голије није обухваћено целовитим јединственим планским документом који обухвата све вредности и намене.

[13] https://ivanjica.gov.rs/program-mera-podrske-poljoprivredi-za-2022/?_rstr_nocache=rstr63063232a3723e74, приступљено: 10.11.2022.

Остављено је ЈЛС да просторним плановима обезбеде функционалну повезаност подручја Просторног плана са осталим деловима територије обухваћених општина и плановима нижег реда који се односе на делове поменутих подручја. Да би се ове и друге слабости превазишле, МТТТ реализовало је пројекат за одрживи развој ПП Голија, „Голија – прелаз од планирања ка развоју", који је финансијски подржао Европски ПРОГРЕС.[14] Као резултат пројекта, донет је Акциони план за управљање развојем на планини Голија која као биосфера има висок степен заштите биодиверзитета. Пројекат је указао на механизме сарадње при заједничкој изради планске документација за 700 km коридора инфраструктуре на територији свих пет ЈЛС и може послужити другима као модел међуопштинске сарадње у заштићеним подручјима, попут Голије.[15]

Планина Јавор са највишим врхом Василин од 1519 m.n.v. лежи на тромеђи општина Нова Варош, Ивањица и Сјеница. На истоку се наслања на обронке Голије, а на западу на кречњачке масиве Муртенице. Шуме обилују буквом, смрчом, храстом, врбом, тополом, јавором и брезом. Подножјем Јавора тече река Увац, која се улива у реку Лим. Планина је позната по чистим крашким изворима – врелима (Корићанско, Штитковачко, Трудовачко) и Калипољској реци понорници. Бројни извори формирају бистре поточиће, потоке и речице (Тисовица, Брадића река, Ношница, Студена река, Радевска река, Луг, Дубоки поток, Кладница…), богате пастрмком и другом рибом. Планина Јавор позната је по лековитости за анемије, хронична респираторна обољења, бронхитис, астму, емфизем и подизање општег имунитета. На овом подручју се гаји познат ивањички кромпир. По легенди, рањени Бошко Југовић је после битке на Косову дошао на Јавор да вида ране уз помоћ бистре воде и лековитих трава и мелема, где је и сахрањен. Више векова касније ту је подигнута црква под хладом девет столетних храстова које је посадио народ у спомен на све Југовиће. До балканског рата (1912.) овде је била српско-турска граница. Село Кушићи 12 km од Јавора према Ивањици погодно је за лечење бронхитиса и астме, због идеалне надморске висине око 1000 m,

[14] Европски ПРОГРЕС је највећи развојни програм у РС усмерен на одређено подручје са циљем да подржи одрживи развој 34 локалне самоуправе на југоистоку и југозападу земље.
[15] Марија Жикић, Славко Лукић. Анализа надлежности и капацитета јединица локалних самоуправа у области туризма. Стална конференција градова и општина. Савез градова и општина Србије. Београд 2022.

борове шуме, концентрације јона и руже ветрова. На Кушићима, у подножју планине, Карађорђе је са устаницима од 1806. до 1809. године изградио јака утврђења у народу познате тзв. „Карађорђеве шанчеве“. Испод највишег Јаворовог Василиног врха (1519 m), подигнут је споменик мајору Махаилу Илићу Јагодинцу, који је предводио Моравичане у борби против Турака и овде погинуо 1876. године.[16]

Планина Мучањ висока 1.534 m у близини села Катићи са истока је окружена планином Муртеницом, са југа Јавором а са запада градским насељем Ивањица. Мучањ одликују крашки облици и стене од којих се састоји Јеринин град, највиша тачка планине. Обележени пут води до врха једног од најлепших видиковаца у Србији са кога се пружа поглед на ивањички крај и планине Јелицу, Овчар, Јавор, Голију, Градину, Чешаљ… Мањи део Мучња је под шумом, али је највећи део безводан, крашки предео.

Планине **Чемерно и Радочело** за сада нису туристички валоризоване али су захваљујући својим природним вредностима перспективне у смислу развоја туризма.

Туризам у планинским селима ивањичког краја би могао да постане један од главних туристичких производа Србије, посебно комбиновањем планинског са одрживим руралним, односно, сеоским и агро туризмом.

Од нарочитог значаја за туристичку понуду су заштићена природна добра која заузимају чак 40% укупне територије општине Ивањица:

1. Парк природе „Голија“ на 75.183 ha од којих 57,5% припада територији општине Ивањица. Проглашен је природним добром од изузетног значаја ради очувања вредности и побољшања стања: шумских екосистема, разноврсности предела и пејзажа, културних добара, трајности и квалитета основних природних ресурса (воде, земљишта и биљног покривача), биолошке разноврсности (биљака и животиња, ретких, ендемичних и реликтних врста) и гео-наслеђа. Део Парка природе „Голија" одлуком Комисије UNESCO-а, 2001. године проглашен је за Резерват биосфере "Голија - Студеница" на површини од 53.804 ha, од којих 79% припада општини Ивањица
2. Споменик природе Хаџи Проданова пећина лежи на 600 m.n.v, око 7 km од Ивањице, ка Гучи. Пећина је добила по по Карађорђевом војводи Хаџи Продану

[16] https://zlatarinfo.rs/+/planina-javor, приступљено: 20.11.2022.

Глигоријевићу који је у њу склањао збегове. У њој је пронађено 25 непознатих или ретких врста пећинских животиња и инсеката и око 60 предмета старих и до 45 хиљада г.п.н.е. Испред пећине поново је подигнута тзв. „Аџијина“ црква из 1809. године, посвећена Архангелу Михаилу. Пећина је отворена за посету од 2019. године.

3. Споменик природе – група од осам стабала цера заштићени је природни споменик ботаничког карактера у насељу Бедина Варош. Извориште Малог Рзава на територији општина Ивањица и долина Малог Рзава, на територији општине Ариље у поступку су доношења акта о заштити предела изузетних одлика. Мали Рзав у средишњем делу западне Србије, заједно са Моравицом, Великим Рзавом, Ђетињом и Скрапежом чини извориште Западне Мораве.
4. Стабло смрче са клупчастом формом круне на Дајићким планинама и стабло пирамидалне смрче у подручју Бисер Вода - Црни Врх – Радуловац.[17]

На бази вредног природног наслеђа и климатских фактора недалеко од центра Ивањице, основана је **Специјална болница за рехабилитацију „Ивањица“.** Окружена је парком површине око од 4,5 ha, јеловом и боровом шумом и другим биљним врстама које погодују за рехабилитацију малокрвности, плућних обољења, алергија и неуролошких обољења. Основна делатност болнице је медицинска рехабилитација и пружање услуга на бази здраствено-рекреативног туризма. У циљу спречавања болести и унапређења здравља промовишу се здрави стилови живота кроз физичку активност, здраву храну и едукацију. У болници су организоване: интерна и физикална медицина и пулмолошка рехабилитација, хематологија и лабораторија. Рекреативни садржај обезбеђују да се слободно време испуни уз: пешачење стазама кроз природу, спортске активности - фитнес, пилатес и аквабик, излете на планине Голију, Мучањ, Јавор, на Увац, до манастира Ковиље и Студеница, уз вечерње анимације, представе, музичке приредбе, филмске пројекције и сл.[18]

Прилички Кисељак је најстарије туристичко место у Моравичком крају. Ова бања на око 500 m.n.v. крај Бајовића потока, удаљена је 1,5 km од пута Ивањица -

[17] https://www.ekologija.gov.rs/lat/obavestenja/zastita-prirode/obavestenje-o-postupku-pokretanja-revizije-zastite--predela-izuzetnih-odlika-%E2%80%9Edolina-malog-rzava%E2%80%9D , приступљено: 20.11.2022.
[18] https://www.facebook.com/people/Specijalna-Bolnica-Za-Rehabilitaciju-Ivanjica/100069576480152/ приступљено: 10.12.2022

Ариље. Њени минерални извори били су познати Илирима и Римљанима али су за време Турака занемарени. Активирани су средином XIX века када је никло насеље и започела експлоатација минералне воде. Прилички Кисељак је проглашен бањом 1873. године и до Другог светског рата се у Бајевића потоку, Маљевој гори и на Зоботници градило. Интензивније коришћење минералне воде почиње са постављањем машина за флаширање 1970. године. У бањи су се најчешће опорављали болесници са стомачном болешћу. Међутим, бања је данас запуштена и девастирана недавним пожаром.

Језеро Округлица на 29-ом километру лево од пута Ивањица - Голија, је врло неистражено и научници нису сигурни одакле долази вода. Настало је после земљотреса у Румунији када се земљиште померило и направило удубљење где се акумулирала вода. Језеро се због необичног облика назива и Небеска суза.

Дајићко (Тичар) језеро у селу Глеђица на северозападној страни Голије, је тресава троугластог облика која мења величину и због специфичности терена нема обалу. Овај природни феномен образован је од атмосферских вода,. Језерска вода раствара стене на дну па се басен временом удубљује. Бројни научници међу којима си Јосиф Панчић, Недељко Кошанин и Јован Цвијић настојали су да открију његову мистерију. Језеро прате занимљиве легенде о настанку. По једној, сватови су кренули пут Глеђице, али је барјактар грешком скренуо са пута, па су сви упали у језеро и утопили се. Стога се Дајићко у овом крају колоквијално назива и Сватовско језеро. По другој легенди, из језера је у израњало чудовиште које је хтело да уништи дајићке волове. Да би спасли волове, мештани су затражили од ковача да свом волу окује рогове који је тако успео да савлада чудовиште. Међутим, наредних година околину Дајића тукао је град који је уништавао летину. По предању, мештани су „чули глас из језера" да ће одмазда престати ако језеро освешта петорица свештеника. И тако и би. Од тада се сваког јула на језеру одржава сабор у знак захвалности што су мештани спасени од проклетства због убиства водене немани.

Велики распон у надморској висини од 402 до 1.833 m на територији општине Ивањица, условљава климатске разлике које утичу на разноврсност биљног света. На шумском подручју су два природа резервата у коме доминирају јеле, смрче и букве прашумског карактера. Први резерват, површине 14 ha је под највишим врхом Голије,

Јанковим каменом, а други површине 26 ha је испод Црног врха, у близини Љутих ливада. Од природних реткости заштићене су зеленика и јеремичак.[19]

Природу овог краја настањују дивље животиње и птице: зец, лисица, срна, дивља свиња, медвед, куна, јазавац, тетреб, јаребица, орао, фазан, дивља кока, сова, кобац, законом заштићени „белоглави суп“ итд. Предвиђено је унапређење ловишта „Чемерница” и „Голија”, формирање узгојног центра „Голијска река” у ловишту „Голија” (ГЈ „Голија”) и терена за обуку ловачких паса у ловишту „Чемерница”. У рекама и планинским потоцима живе: поточна пастрмка, поточна мрена (кркуша), јошанка, пљата, липен, младица, клен итд.

Боравак у природи омогућује шетње, рекреацију, организовање излета до пећина, извора, манастира, уз могућност лова и риболова, планинарења, брања шумских плодова, лековитог и зачинског биља и других активности на отвореном, првенствено у области туризма посебних интереса.

3.3. Културно - историјско наслеђе

На територији Општине нађени су камени и бакарни предмети. Историја се прати од Дарданаца, Трачана и Илира, који су живели насељима у Приличком пољу, код села Доње Радељево. О материјалним доказима Римљана сведоче мермерни споменик општинског старешине, ковани новац, један сребрњак и називи брда и села. Из доба Византије остала су стара гробља по селима. Стари Словени су пристигли на овај простор крајем VI и почетком VII века. Били су мирољубиви и бавили су се земљорадњом, сточарством и ловом. Имали су племенско-родовско уређење, а насељавали су се око река Увац, Моравице и Студенице. U VIII веку оснивају своју државицу, на челу које се налази кнез и бране се од напада Бугара, Мађара и Византинаца. У записима се посебно помиње град Дрезник или Дресник, испод Голије. Византинци пишу о кнезу Вукану, који је ратовао са њиховим царем Василијем.

За време Турака, територија данашње Ивањице припадала је Сјеничкој нахији. Ту на путу из Сјенице и Нове Вароши за Пожегу и Чачак налазила се путна станица – хан, око којег су биле њиве, по којима је Ивањица добила име. Декретом кнеза Милоша

[19] https://ivanjica.gov.rs/biljni-i-zivotinjski-svet/, приступљено: 01.11.2022.

Обреновића 1833. године у подножју планина Голије, Мучња и Јавора, настало је насеље под називом Ивањица, које се брзо развило. Убрзо се граде пошта, телеграф, библиотека, школа и развија трговина. После великог пожара 1846. године Ивањица се плански изградила као трговачки центар са дућанима и занатским радњама. У центру насеља је Јеремића кућа, најстарија сачувана зграда у Ивањици и Кушића хан - споменик сеоског неимарства, први репрезентативни угоститељски објекат и културно добро од изузетног значаја. Ивањица од 1911. године има хидроцентралу са Сименсовом турбином, која је претворена у музеј али још увек производи струју и осветљава градски парк. Бетонска брана испред хидроцентрале формира водопад који представља један од визуелних симбола Ивањице.

Стара чаршија у Ивањици проглашена је 1987. године за просторно - историјску целину од великог значаја и представља музеј на отвореном. Њена амбијентална вредност се огледа у аутентичном изгледу са почетка XIX века и у архитектонско-историјским вредностима појединих објеката.

Слика број 2. Стара чаршија у Ивањици

Извор: https://www.floooxy.com/dev/spomenicisrbije/ivanjica-stara-carsija/

Ивањички крај карактерише богато културно наслеђе. Од споменика културе за туризам су значајни:

Камени мост на реци Моравици на јаворско-драгачевском путу је највећи једнолучни мост на Балкану и препознатљив визуелни симбол Ивањице. Саграђен је од великих камених блокова уз помоћ клинова, без везивног материјала уз помоћ 30.000 јаја. Градили су га италијански мајстори 1904-1906. године са ивањичким предузимачем Благојем Луковићем. Како би се сачувао планирано је да буде само пешачки. За камени мост урађен је пројекат амбијенталне целине.

Римски мост преко реке Моравице у селу Куманица на око 17 km југозападно од Ивањице у правцу Голије, припада типу турских мостова. Судећи по његовој техници, највероватније је грађен у XV веку. С обзиром на стари пут који је најкраћа веза Санџака и остатка Србије, могуће је да у народу живи памћење на остатке неког пута из римског времена. Овим мостом су према Санџаку и Дубровнику ишли трговачки каравани. Узводно уз притоку Моравице налазе се старе воденице које би требало ревитализовати.

Слика број 3. Римски мост у Куманици

Извор: Wikipedia

Споменик револуције у центру Ивањице, највећи је мозаик на отвореном простору у Србији. Дело је ликовног уметника и револуционара Ђорђа Андрејевића Куна и посвећен борцима изгинулим Другом светском рату. Откривен је 1957. године

Споменик ђенералу Драгољубу Дражи Михаиловићу (1893-1946.) рођеном у Ивањици, подигнут је 2003. године у знак сећања на вођу Равногорског покрета у Другом светском рату и команданта Југословенске краљевске војске у отаџбини. Поред споменика је тзв „Чичин дом“ са идејом да прерасте у туристички инфо-центар и у Равногорску библиотеку, музеј Равногорског покрета.

Споменик Мајору Илићу на Јавору, подигнут је 1907. године изнад бивше царинарнице, где је била граница са турском царевином. У првом ослободилачком (Јаворском) рату 1876 - 1878. године српска војска је поражена у Калипољској бици 24. јуна 1876. године. У каснијим борбама српска војска је зауставила турска напредовања. У борбама се посебно истакао мајор Михаило Илић командант Друге ужичке бригаде који је предводио Моравичане и овде погинуо 24. августа 1876. године. У околини су хумке изгинулих бораца из Јаворског рата.

Градина у селу Радаљево је средњовековна тврђава која је захваљујући изузетном стратешком положају, контролисала комуникације према Ариљу на северу и Ивањици на југоистоку. Велики значај пута долином Моравице, потврђују дефтери с краја XV и из XVI века, када су овде забележена чак три дербенда (дервента), осетљива места које су због опасности по путнике и хајдучије становници околних села штитили и одржавали, а за узврат добијали статус дербенџија, што је доносило пореске олакшице. Основа града неправилне издужене основе, димензија 28 x 93 m, подељена је бедемима на Горњи и Доњи град.

Идентификована су четири културна хоризонта утврђења:

- Најстарији из праисторијске епохе и прелаза из бронзаног у гвоздено доба (1.000-800. п.н.е.), са налазима грнчарије.
- Ране Византије из VI века са бедемима и другим фортификацијским елементима, који су временом ојачани и надограђени.
- Средњовековни од IX до XII века, када је утврђење било седиште жупе Моравица.
- Најмлађи хоризонт из XIV века када је овде био замак једног великаша.

После турског освајања тврђава се није користила. Од тврђаве ка југу почињала је нахија Моравица и граница између Смедеревског и Босанског санџака, а у једном периоду и граница српске и турске државе.[20]

Крајпуташи у ивањичком крају су најчешће већи камени блокови слични стећцима. Сеоски клесари најчешће су у пешчар урезивали фигуру војника, пушку, сабљу, орден, војничку чутуру и сл. На предњој страни поред имена се обично навиди да је остао на бранику домовине и да његове кости негде леже, док је на задњој епитаф. У овом крају се могу наћи и крајпуташи у спомен двојици па чак и тројици покојника, што је реткост. Такав је случај у селу Рокцима близу Палибрчког гроба, где се налази девет крајпуташа са по два и један са три покојника. У истом селу је и некропола са 24, а у селу Братљеву са 12 крајпуташа.[21]

Прва земаљска сателитска станица у СФРЈ се налази у Приликама на 6 km од центара Ивањице. Отварање 1974. године било је догађај деценије у Ивањици, који је својом присуством увеличао и Јосип Броз Тито. Објекат је био један од визуелних симбола Ивањице од телекомуникационог значаја за цео Атлантски регион који је повезивао земље Северне и Јужне Америке, Африке, Блиског и Средњег истока. Оштећен је у бомбардовању 1999. године, што је на кратко изазвало прекид међународних линија. После обнове и модернизације сателитски центар функционише у склопу Телекома Србија.

Од верских објеката у ивањичком крају најзначајнији су:

Црква Лазарица подигнута је на 780 m.n.v., четири километра од Ивањице. Посвећена је светом кнезу Лазару. Према предању овде је сахрањен Бошко Југовић. Црквицу је 1929. године подигао Благоје Луковић, грађевинар из Ивањице и засадио девет храстова који симболизују девет Југовића. При копању темеља пронађен је један калпак (врста шлема), тежине четири килограма.

Манастир Свети Архангели – Ковиље у селу Смиљевац, на 30 км југозападно од Ивањице, подигнут је крајем XII или почетком XIII века. Име манастира потиче од истоименог села подно Јавора. Спада у ред тзв. пећинских храмова испосничког типа.

[20] https://ivanjica.gov.rs/tvrdjava-gradina-se-preventivno-konzervira/?_rstr_nocache=rstr125632324aa73579, приступљено: 02.12.2022.
[21] https://ivanjica.gov.rs/ , приступљено: 01.12.2022.

Састоји се од две цркве као једном архитектонском целином под истим кровом. Старија и мања црква, посвећена Светим Архангелима Михаилу и Гаврилу је једнобродна грађевина са олтарском апсидом, највероватније подигнута у XIII веку. Помиње се 1606. године у Крушевском поменику, те у запису на рукописном четворојеванђељу које је 1651. године последњи пећки патријарх Гаврило поклонио манастиру. Живопис из XIII века, сачуван је у фрагментима, док су ликови светитеља боље очувани. Друга млађа и знатно већа правоугаона црква са слепом куполом посвећена је Св. Николи. Манастир је био културни и духовни центар овог краја. У њему је била једна од најстаријих школа у Србији 1867. године као и школа за свештенике. Монахиње манастира се баве и народном радионошћу и чувају традицију овог краја.

Манастир Придворица, 28 км југоисточно од Ивањице основан је као женски, што потврђује Немањина повеља дата манастиру Студеница. По легенди га је подигао слуга, вероватно племић – вазал, који је радио „при двору“ Стефана Немање, око 1195. године, те отуда назив придворица. Црква архитектонски припада рашкој школи и посвећена је Преображењу Господњем. Манастир је један од ретких који имају свој грб. Придворица је од 2007. године мушки манастир.

Црква „Светог цара Константина и царице Јелене“ подигнута је прилозима народа 1838. године. Једини је очувани објекат из тог доба у Ивањици. О њој се старао лично кнез Милош Обреновић. Осликао ју је Димитрије Посниковић 1862. године. Живопис и иконостас су у целини сачувани. Црква је под заштитом државе.

Црква „Светог Николе“, тзв. „Бела Црква“ у Брезови је једнобродна грађевина са полигоналним кубетом и розетом на западној страни. Задужбина је деспота Стефана Лазаревића. У живопису се истичу сцене из живота Св. Николе, ликови цара Лазара, царице Милице и деспота Стефана Лазаревића. Иконостас је добро очуван. Црква је под заштитом државе као споменик културе од великог значаја.[22]

Нематеријално културно наслеђе ивањичког краја се углавном презентује кроз манифестације: Сабор ловаца Голија (фебруар-март на Голији), Смотра народног стваралаштва „Звуци Голије, Јавора и Мучња“, Јаворски сабор двојничара и старих музичких инстумената Србије (сваког јуна у Кушићима) и сл.

[22] https://ivatourism.org/, приступљено: 01.12.2022

Носилац локалног културног развоја **Дом културе „Ивањица“** основан је 1984. године. У згради дома на простору од око 4000 m^2 су: библиотека „Светислав Вуловић“ и читаоница, уметничка галерија, велика сала, која је уједно кино, позоришна и концертна дворана са 550 седишта, мала сала са 150 седишта, учионице, просторије „Ивањичког радија“, Канцеларије за младе општине Ивањица и Спортског савеза општине. Дом културе се бави неформалним и образовањем одраслих. Активни су аматерски драмски студио, удружење песника и фолклорни ансамбл основан 1980. год.

Спорт у Ивањици је организован од 1912. године оснивањем ФК Јавор, који се такмичи у првој фудбалској лиги, одакле су поникли многи фудбалски мајстори. Познати су и одбојкашки клуб „Путеви”, кошаркашки клуб „Јавор”, шах клуб, атлетски клуб, карате клуб као и многи индивидуални спортисти (боксери, каратисти, атлетичари...). У Ивањици је одбојкашки камп репрезентације (некада Југославије и сада Србије), који испуњава све услове за припрему спортиста (травнати терени, два затворена базена, теретане, спортска дворана у Црњеву, повољна микро клима итд.).

Значајне личности у Ивањичком крају су: научник Кирило Савић, књижевни и позоришни критичар, историчар књижевности, ректор Велике школе и академик Светислав Вуловић, академик Момчило М. Ристић, академска сликарка Љубица Цуца Сокић, војсковођа генерал Петар Бојовић, професор Велике школе, начелник и министар Министарства народне привреде, државни саветник и сенатор, правник и економиста. Стеван Р. Поповић, ботаничар проф. др Недељко Кошанин, потпуковник српске војске Душан Пурић, вођа четничког покрета Драгољуб Дража Михајловић, политичари Иван и Петар Стамболић, Јоаникије Нешковић – Владика Јања и други.

Агенција MIX PRO AMP је од 14. 2. до 5. 3. 2022. год. испитивала јавно мњење по принципу случајног узорка. Анкетирани су испитаници на подручју општине Ивањица, и то 67% из градског и приградског подручја (центар града, Буковица, Прилике), а 33% испитаника са сеоског подручја (Катићи, Кушићи, Братљево, Девићи, Лиса, Лучка река). На питање: Како оцењујете културна дешавања у општини? На узорку од 230 испитаника оцену 1 дало је 39 испитаника, оцену 2, 29 испитаника, оцену 3, 64 испитаника, оцену 4, 41 испитаник и оцену 5, чак 60 испитаника.[23]

[23] http://www.glaszapadnesrbije.rs/vest279782.html, приступљено: 01.12.2022.

3.4. Саобраћајна и комунална инфраструктура

Према подацима РЗС (саобраћај и телекомуникације), из 2020. године, укупна дужина свих путева на простору општине Ивањица износи око 370 km, од којих 262 km има савремени коловоз.[24] До Београда је око 224 km. Ивањица је државним путем Ib реда (број 13) у смеру преко Ариља и Пожеге (42 km од Ивањице), повезана са саобраћајницом Београд – Јужни Јадран и са пругом Београд – Бар, а у смеру преко Јавора са Сјеницом. Државним путем II реда (број 151) преко Гуче повезана је са Чачком и Краљевом (преко Каоне) а путем Ib (број 36) преко Ушћа са Ибарском магистралом (делом правца између Краљева и Рашке). Путем регионалног значаја преко Мучња и Јасенова излази на Златарско језеро где се (испред Нове Вароши) везује за Јадранску магистралу.[25]

Оптимизација развоја саобраћаја на територији општине Ивањица, захтева висока улагања како би саобраћајна мрежа била погодна за локацију и развој привредних и туристичких капацитета. По завршетку аутопута Е-763 (веза Јадранско-Јонског басена са Паневропским коридорима X и VII) кроз централне делове Србије и Црне Горе, од Београда до Јадранског мора (Бара), стизаће се брже и удобније. Аутопут пролази трасом кроз централни део територије општине Ивањица, што је и најкраћа веза Мађарске и Румуније преко Србије и Црне Горе са јужном Италијом и Албанијом. Повећање промета аеродрома „Морава“, Лађевци - Прељина код Краљева, допринело би унапређењу туристичког развоја централне Србије, (укључујући општину Ивањица), којој гравитира око два милиона становника. Изградња аутопута Београд - Бољаре кроз Ивањицу, допринеће економском и туристичком развоју овог краја.

Најближа железничка станица је у Пожеги, на око 42 km од Ивањице, те железница нема велики значај за туристичка кретања у овом крају.

Од важности за повећање туристичког промета могу бити постојећи и планирани аеродроми: Поникве на Златибору, Ивањица, Сјеница (Дуга Пољана), Ужице, средњи и мањи аеродроми за прихват и отпрему малих авиона за пословна и туристичка путовања и војни аеродроми који би се користили за цивилни саобраћај.

---

[24] Саобраћај и телекомуникације, РЗС

[25] https://ivanjica.gov.rs/program-mera-podrske-poljoprivredi-za-2022/?_rstr_nocache=rstr32562cfd440544ce , приступљено: 03.12.2022.

Општина Ивањица се снабдева водом система Куманица. Водоводни систем у општини има довољно изворишта која му омогућавају да се развија као поуздан аутономан субсистем. Дужина укупне водоводне мреже на територији општине Ивањица у 2020. години износила је 88 km. На водоводну мрежу прикључено је 4.940 домаћинстава. Дужина канализационе мреже је 35 km на коју је прикључено 3.130 домаћинстава.[26] Интензивно се ради на пројектима гасификације који обухватају простор од Прилика до Бука, са могућношћу продужења трасе примарног гасовода према Голији.[27] Јавно комунално предузеће „Ивањица" одговорно је за обављање комуналне делатности и обезбеђење уредног и квалитетног задовољавања потреба локалног становништва. Не сме се дозволити да се водотокови загаде фекалном канализацијом и отпадним индустријским водама што би угозило локално становништво и умањило туристичку привлачност овог краја.

3.5. Степен привредног развоја

По подацима РЗС (статистика запослености и зарада) из 2021. године, према општини пребивалишта, запослено је било 8.943 лица. Просечна месечна зарада без пореза и доприноса износила је 47.905 РСД. Национална служба за запошљавање на дан 31. 12. 2021. године забележила је 2.925 незапослених лица. Исте године на простору општине Ивањица пословало је 485 активних привредних друштава и 1.905 активних предузетника.[28] У туристичком сектору на простору општине Ивањица 2019. године радило је 334 лица.[29]

Од укупне општинске територије 47,1% чине пољопривредне површине. Због планинског рељефа, великог распона у надморској висини од 402 до 1.833 m, и специфичне микроклиме гаје се сорте са краћим вегетационим периодом. Пољопривреда припада екстензивном типу. Сточарство је и даље доминантно али се

[26] http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Ivanjica_EURSRB002001004003.pdf , приступљено: 03.12.2022.
[27] https://ivanjica.gov.rs/infrastruktura/?_rstr_nocache=rstr194632328b297882 , приступљено: 05.12.2022.
[28] исто
[29] https://uzice.rs/wp-content/uploads/2021/06/7-1-Program-Turizam.pdf , Програм развоја туризма туристичке регије Западна Србија 2020- 2025. стр. 41.

све више узгаја органско биље. По последњем попису пољопривреде, РЗС из 2012. године, регистровано је 7.728 пољопривредна газдинства.

На присојним странама планина више је њива и воћњака, храстове и листопадне шуме, док на осојним преовлађују ливаде и пашњаци. У долинама река, нарочито Моравице, највише је њива, ливада и воћњака, а посебно малињака. Под шумом је око 55.284 ha, односно чак 51% укупне површине општине. До 1000 m.n.v. најраспрострањенији су врба, топола, јова, јасен, цер, храст, граб, брест, буква, јавор и зова, а на висинама преко 1.000 m.n.v смрча, јела и бор. Од шумског биља најчешћи су: леска, дрен, глог, клека, и зеленика, а на Голији расте и црвена зова. Најзаступљеније шумско воће су: боровница, јагода, малина, купина, рибизла и огрозд. Беру се и печурке: вргањ, смрчак, рудњача, поповача, лисичарка, млечњача...Перспектива развоја привреде општине Ивањица темељи се на:

• Интензивном и планском развоју пољопривреде, те гајењу, откупу и финалној преради кромпира, малина, шљива, јабука, печурака, лековитог биља и сточне хране, уз подстицање узгоја стоке, производњу месних и млечних прерађевина, здраве и еколошки исправне хране

• Развоју шумарства, очувању и јачању шумског фонда

• Дрвној и текстилној индустрији

• Развоју туризма јер је Ивањица проглашена ваздушном бањом, а подручје планине Голије Парком природе и Подручјем биосфере и Развоју лова и риболова, јер постоје квалитетни природни ресурси и локална удружења.

При испитивању јавног мњења агенције MIX PRO AMP је од 14. 2. до 5. 3. 2022. анкетирано је 230 испитаника на подручју општине Ивањица, и то 67% из градског и приградског подручја (центар града, Буковица, Прилике), а 33% испитаника са сеоског подручја (Катићи, Кушићи, Братљево, Девићи, Лиса, Лучка река). Највише испитаника сматра да је инфраструктура основним проблем. Следи здравство на ширем подручју општине укључујући сеоске средине и пољупривреда са акцентом на субвенције као подстицај производње, куповину пољопривредних машина и сл.

4. АНАЛИЗА СТАЊА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ИВАЊИЦЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ

У овом поглављу дат је преглед кључних показатеља туристичког промета, стања материјалне базе туризма (туристичко - угоститељских објеката) и изабраних туристичких производа на простору општине Ивањица.

4.1. Кључни показатељи туристичког промета на територији општине Ивањица

Табела број 1. Укупан број долазака и ноћења туриста на територији општине Ивањица у периоду 2016-2021. година

Године	Број долазака туриста			Број ноћења туриста		
	Домаћи	Страни	Укупно	Домаћи	Страни	Укупно
2016	17.389	1.101	18.490	93.279	2.515	95.794
2017	19.951	925	20.876	99.268	1.949	101.217
2018	19.353	1.510	20.863	99.139	3.085	102.224
2019	19.506	2.041	21.547	112.437	7.197	119.634
2020	15.148	456	15.604	77.839	1.439	79.278
2021	14.040	1.080	15.120	52.378	3.144	55.522

Извор: ТО Ивањица

У посматраном периоду 2016-2021. године на територији општине Ивањица запажен је динамичан раст броја долазака и ноћења туриста све до 2020. године. Услед пандемије вируса Ковид 19 дошло је до пада броја долазака и ноћења, те опоравак судећи по туристичком промету тече успорено. У 2021. години туристички промет је наставио са падом, мада се очекивао раст домаћих туриста. Међутим, према мишљењу ТО Ивањица, претпоставља се да је број долазака и ноћења домаћих и страних гостију двоструко већи, јер већи број сеоских домаћинстава још увек нису регистрована и категорисана, а оглашавају се и рекламирају на интернет сајтовима. Тако изостаје пријава и евиденција гостију и приходи од боравишне таксе. И поред тога, износ

уплаћене боравишне таксе у буџету општине Ивањица за 2021. годину износио је 2.568.825,00 динара, што је много више него 2020. године када је био 1.921.878,00 динара. С обзиром на увођење ЦИС-а и портала Е-туриста, у наредним годинама се очекују много поузданији подаци о броју долазака домаћих и страних туриста.

Слика број 4. Укупан број долазака и ноћења у општини Ивањица 2016-2021.

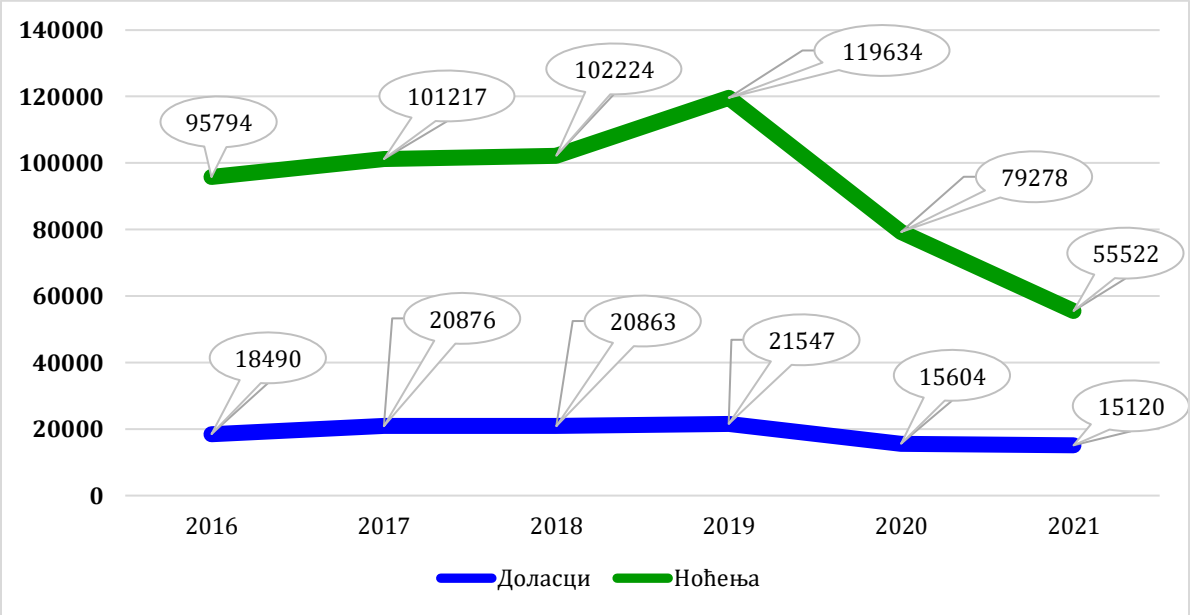

Извор: Обрада података, Агенција „Саветник у туризму“, према подацима ТО Ивањица

Посматрано према израчунатим ланчаним индексима укупног броја долазака и ноћења туриста на слици број 4. укупан број долазака туриста у 2017. години већи је за 12,9% а укупан број ноћења за 5,66% него у 2016. години. Након кратке стагнације у 2018. години, раст укупног броја долазака и ноћења туриста наставио се и у 2019. години (за 3,28% више долазака и 17,3% више ноћења у односу на 2018. годину). У 2020. години, као последица увођења ванредног стања у Србији због пандемије дошло је до пада броја долазака туриста за 27,58% и броја ноћења за 33,73% у односу на 2019. годину, који се наставио и у 2021. години када се у већини туристичких дестинација у земљи бележи опоравак туристичког промета, посебно у руралним срединама. Међутим, ова слика не одговара у потпуности стању на терену због некомплетног евидентирања доласка и ноћења гостију и изостанка прихода од смештаја на основу боравишне таксе.

Након заустављања позитивног тренда и недавног пада туристичког промета, нужно је започети са ревитализацијом туризма општине Ивањица у складу са променама на туристичком тржишту и новим тенденцијама у пост-ковид периоду, са нагласком на развој руралних области првенствено кроз развој руралног и туризма специјалних интересовања.

4.2. Анализа понуде туристичко-угоститељских објеката за смештај

Понуда смештајних, па донекле и угоститељских туристичких објеката у општини Ивањица је још увек скромна и несразмерна вредним ресурсима и потенцијалима за развој туристичке понуде посебно оне намењене туристима који желе боравак у руралним просторима, мир и очувану незагађену природу у комбинацији са здравом храном, што би овом крају омогућило много већу конкурентску предност при развоју туризма. Ревитализација постојећих, уз изградњу и опремање нових смештајних објеката у складу са стандардима, ојачала би материјалну базу и подигла квалитет туристичке понуде ивањичког краја.

Слика број 5. Смештајни објекти на територији општине Ивањица

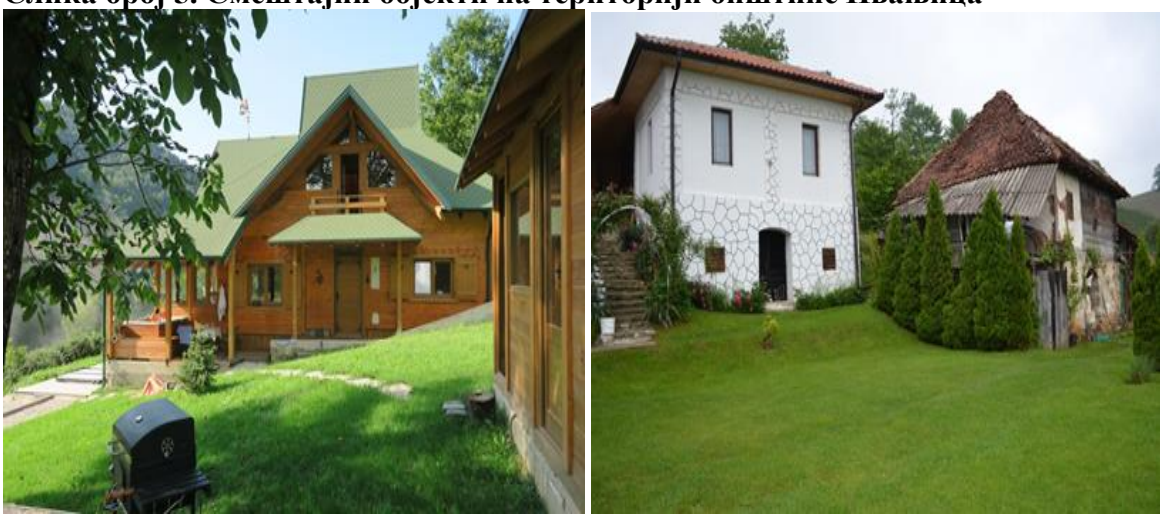

Извор: https://ivatourism.org/category/seoska-domacinstva/, приступљено: 12.12.2022.

Табела број 2. Смештајни објекти на територији општине Ивањица

Врста	Број објеката	Број смештајних јединица	Број кревета	Број индивидуалних лежаја	Број камп парцела
Хотел	4	149	244	263	/
Гарни хотел	1	18	32	35	/
Кућа	6	8	16	17	/
Апартман	23	27	38	57	/
Соба	2	2	4	6	/
Сеоско туристичко домаћинство	27	141	250	296	21
Одмаралиште	1	71	160	160	/
Укупно	**64**	**416**	**744**	**834**	**21**

Извор: Е-туриста, 01.10.2022.

На територији општине Ивањица категоризовано је укупно 64 смештајна објекта. Највише је сеоских туристичких домаћинства којих има 27, следе 23 апартмана, шест кућа, четири хотела, две собе и по један гарни хотел и одмаралиште. У поменута 64 смештајна објекта налазе се укупно 416 смештајне јединице са 744 кревета и 834 индивидуална лежаја. У оквиру сеоских туристичких домаћинстава на простору општине Ивањица на располагању туристима је и 21 камп парцела.

5. SWOT АНАЛИЗА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА

SWOT анализа се најчешће користи као алат у процесу стратешког управљања дестинацијом, предузећем или институцијом, али у овом случају за сагледавање везе између екстерног и интерног окружења у процесу управљања у туризму на територији општине Ивањица. SWOT анализа је енглеска скраћеница за „Strengths“ - снаге, „Weaknesses“ - слабости, „Opportunities“ - могућности и „Threats“ - претње. Анализом њених елемената креираних партиципативним приступом заинтересованих страна на радионици, одређују се стратешки циљеви користећи снаге и могућности како би се у оптималном временском року ублажиле или превазишле слабости и претње и покренуо развој туризма ове дестинације. Елементи SWOT анализе узети су у обзир при креирању предлога за побољшање квалитета постојећих и развој нових туристичких производа.

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
Људски ресурси -Квалификовани управљачки кадрови -Воља за стицањем знања и вештина у облати туризма и предузетништва -Постоји средња школа са смером за туризам **Инфраструктура и саобраћај** -Положај на инфраструктурном коридору Е-763 (ауто пут Милош Велики) -Положај на траси европске пешачке стазе Е7 кроз Србију -Задовољавајућа путна инфраструктура до Ивањице и према другим деловима општине -Адекватна туристичка сигнализација -Обележене пешачке и планинарске стазе **Туристички производ** -Природне вредности као потенцијал за развој туристичких производа: Парк	**Људски ресурси** -Депопулација и неповољна старосна структура у руралном подручју -Недовољно изграђена свест локалног становништва о значају туризма као профитабилног бизниса -Недовољан број посебно специјализованог кадра у туризму (туристички водичи, еко водичи, аниматори и др.) -Недовољан број стручних кадрова у туризму **Инфраструктура и саобраћај** -Недовољан број смештајних капацитета у урбаном и руралном делу општине -Недовољан број категоризованог смештаја -Неуређеност и недовољно одржавање појединих туристичких локалитета -Недостатак туристичке сигнализације у селима

природе „Голија” и Резерват биосфере „Голија-Студеница”, те Јавор и Мучањ -Ваздушна бања Ивањица и потенцијална ваздушна бања Кушићи (на 1000 m.n.v. на планини Јавор -Очуван квалитет животне средине -Очуване групације народног градитељства као основна за формирање етно паркова (Ерчеге и Брусник) -Традиција у развоју сеоског туризма (Девићи – зачетник сеоског туризма у Ивањичком крају, Дајићи, Кушићи, Катићи, Маће, Лиса, Међуречје, Братљево, а од недавно Беле Воде и Куманица.). - Постоје препознатљиве манифестације, као основ за унапређење туристичке понуде (Јаворски сабор двојничара и старих музичких инструмената Србије, Кушићи „Звуци Голије, Јавора и Мучња”; Прилике, Нушићијада и др.) **<u>Компатибилност са осталим делатностима</u>** Добра сарадња са локалном самоуправом и удружењима **<u>Маркетинг и дистрибуција</u>** Препознатљиви Ивањички епитети (здрава храна, гастрономија, сеоски туризам, чист ваздух и вода, одмор у природи)	**<u>Туристички производ</u>** Неиздиференцираност туристичких производа осим манифестација и бањског туризма (нема тематских тура, развијених производа специјалних интереса и руралног туризма, гастро тура и сл.) Непостојање интегрисаног управљања туристичком дестинацијом **<u>Компатибилност са осталим делатностима</u>** Скромна интерсекторска сарадња и сарадња са удружењима од значаја за креирање туристичке понуде **<u>Маркетинг и дистрибуција</u>** Не постоји рецептивна туристичка агенција Не постоје блогери и инфлуенсери
МОГУЋНОСТИ	**ПРЕТЊЕ**
<u>Људски ресурси</u> -Организовање и реализовање обуке у области развоја руралног туризма, туризма специјалних интересовања и креирања тематских рута -Организовање обуке за писање бизнис планова и поретање предузетништва у туризму **<u>Инфраструктура и саобраћај</u>**	**<u>Људски ресурси</u>** -Одлив становништва - Недовољна заинтересованост сеоских домаћина и запослених у туризму и угоститељству за едукацију и обуке **<u>Инфраструктура и саобраћај</u>** -Слабо и неконтиунирано одржавање постојеће инфраструктуре

-Подстицање изградње инфраструктурних објеката (водопривредних, телекомуникационих, комуналних и др.) за потребе туризма који ће служити и локалном становништву - Изградња атрактивних смештајних капацитета од природних материјала у сеоским подручјима и глампинг смештаја ван насеља **<u>Туристички производ</u>** Креирати атрактивну туристичку понуду засновану на гастрономији, природној, материјалној и нематеријалној културној баштини Развити производ руралног и сеоског туризма и туризам специјалних интересовања Увести нове програмске садржаје у манифестације и здравствени туризам **<u>Компатибилност са осталим делатностима</u>** -Могућнсоти производње и пласмана здраве хране (робна марка "Голија") -Оживљавање старих заната **<u>Маркетинг и дистрибуција</u>** -Агресивнији маркетинг ТО Ивањица уз сарадњу са другим ТО на нивоу дестинације Западна Србија Побољшати сувенирску понуду Укључити промотере, аниматоре, блогере и инфуенсере у промоцију туризма	-Смањење и изостанак инвестиционих фондова на локалном и националном нивоу **<u>Туристички производ</u>** -Непландски развој туристичких производа -Одсуство стратешког планирања **<u>Компатибилност са осталим делатностима</u>** -Неадекватна сарадња услед кризе на глобалном нивоу узроковане пандемијом вируса Ковид 19 и Руско-Украјинским ратом - Непримењивање закона и казнене политике за дивље депоније и угрожавање животне средине **<u>Маркетинг и дистрибуција</u>** -Неиздиференциран имиџ у туризму -Одсуство савремених средстава промоције (електронски маркетинг, блогери, влогери, инфлуенсери…) -Недовољно коришћење информационих комуникационих технологија у туристичкој привреди и маркетингу - Слаба информисаност и недовољно промотивних активности

Највеће снаге за развој туризма општине Ивањица су природни потенцијали Парка природе „Голија", Резервата биосфере „Голија-Студеница", планина Јавор и Мучањ, ваздушне бање Ивањица и потенцијалне ваздушне бање Кушићи. Природни предели и локалитети погодују креирању атрактивних садржаја у области производа специјалних интереса (пешачење, планинарење, бициклизам, планински бициклизам, брање лековитог и зачинског биља и печурака, камповање, посматрање птица, зип

лајн…), руралног, сеоског и агро туризма. За њихово ефикасније активирање нужна је обука локалног становништва ради покретања малог бизниса у туризму - пружања услуга смештаја и исхране у приватном власништву, увођења стандарда, категорисања смештајних објеката, евиденције на порталу еТуриста и иновирања садржаја туристичких производа. Тиме се подиже ниво свести локалног становништва о значају туризма за економски раст и развој општине Ивањица, унапређују знања и вештине запослених и повећава број заинтересованих за рад у туризму. Неопходно је инвестирати у путну и комуналну инфраструктуру у руралном и туристичку супраструктуру у урбаном делу општине, од значаја за туристе и локално становништво. У том смислу, треба користити државне и иностране фондове (првенствено ЕУ програме), и много чешће конкурисати за средства. У наредне три године треба повећати конкурентност туристичке понуде, по систему „вредност за новац“ уз подизање квалитета кључних производа - специјалних интересовања, руралног, манифестационог и планинског туризма у свим годишњим добима.

На најпосећенију манифестацију „Нушићијада“ треба надовезати што више локалних производа, услуга и садржаја, ради привлачења већег броја гостију пре и после манифестације и подизања њене финансијске самоодрживости. У циљу креирања привлачније и квалитетније туристичке понуде треба унапредити сарадњу са суседним ЈЛС и ЛТО у оквиру Регије Западна Србија, како би се развили интегрисани, регионални туристички производи на партнерској основи, тим пре што се са њима деле неки природни, културни и други ресурси (планина Голија, манастири, сродна нематеријална културна баштина, гастрономија...). У маркетиншке активности треба укључити блогере и инфуенсере уз чешће појављивање у медијима, а посебно на друштвеним мрежама. Хоризонтално и вертикално секторско повезивање туризма са привредним и непривредним делатностима (пољопривредом, културом, образовањем, спортом, екологијом...), приватним, јавним и цивилним сектором, привукло би више заинтересованих страна при формирању атрактивније туристичке понуде и генерисало синергију. Неопходно је систематски радити на креирању имица Ивањице као туристичке дестинације, заснованом на здравом начину живота, здравој храни и гастрономији у складу са захтевима туристичке тражње.

6. ДЕФИНИСАЊЕ И АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И ТУРИСТИЧКИХ ТРЖИШТА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА

6.1. Приоритетне активности на развоју туристичких производа

На радионицама у Ивањици одржаним у септембру и октобру 2022. године године, између осталог, спроведено је испитивање носилаца активности заинтересованих страна, доносилаца одлука из сектора туризма, пољопривреде, предузетништва, образовања, културе и екологије са локалног нивоа. Заступљеност јавног, цивилног и приватног сектора значајно је допринела квалитетној бази за емпиријска истраживања од важности за израду Програма развоја туризма општине Ивањица 2023-2025 године.

Истраживања су спроведена уз помоћ анкете (структуисаних упитника), а ради утврђивања степена развијености туристичких производа и њихове очекиване динамике развоја. Резултати анкете приказани су на графикону број 1.

Графикон број 1. Потенцијални и приоритетни туристички производи на територији општине Ивањица

Извор: Обрада, Агенција „Саветник у туризму“, према спроведеним истраживањима

Резултати анкете показују да су сви кључни туристички производи још увек у раној средње развијеној фази развоја, с тим да су Манифестације, Здравствени и

Spa&Wellness туризам развијенији од осталих. Међутим, и ове туристичке производе је потребно профилисати и иновирати новим садржајима уз укључивање више заинтересованих страна у њихове програмске активности. Оцењено је да су Културно тематске руте треће по степену развијености, следе Зимски спортови, док су најмање развијени производи Специјални интереси и Еко туризам.

Повећање обима и квалитет смештаја, уз већи број садржаја и интерактивност при развоју наведених производа подстакли би туристе да остану дуже и повећају туристичку потрошњу. С тим у вези, у наставку се приказују приоритетне активности за унапређење туристичких производа са предлозима за развој туризма према циљним групама и тржиштима.

Табела број 3. Очекивани период могућег развоја туристичких производа на територији општине Ивањица

Туристички производи	Краткорочно	Средњорочно	Дугорочно
Екотуризам			
Културно тематске руте			
Манифестације			
Рурални туризам			
Специјални интереси			
Здравствени, Spa&Wellness туризам			
Зимски спортови			

Извор: Обрада, Агенција „Саветник у туризму“, према спроведеним истраживањима

На основу резултата истраживања приказаних у табели број 2. предвиђа се да ће се туристички производи развијати по следећој временској динамици:

- Од прве године па надаље, треба активно развијати Здравствени, Spa&Wellness и Туризам специјалних интереса.

- Средњорочно (после прве године), развој треба усмерити на: Културно тематске руте, Манифестације и Рурални туризам уз развој осталих издиференцираних туристичких производа.
- Дугорочни развој туристичких производа има очекиване ефекте од треће па и након 10 година. У том периоду треба наставити са развојем свих туристичких производа, са акцентом на Планински туризам - зимске спортове и Екотуризам.

Предложени редослед развоја туристичких производа утицаће на повећање прихода од туризма, развој предузетништва и створити предуслове за регионално повезивање Ивањице са другим ЈЛС и ЛТО у оквиру Регије Западна Србија.

Пандемија је изазвала промене на страни туристичке тражње које погодују убрзанијем развоју туризма општине Ивањица. Наиме, туристи сада траже дестинације на рубовима великих градова, јефтинија путовања са доживљајима вишег квалитета и посећује места где њихов новац „вреди више“. Акценат је на Туризму специјалних интереса, Руралном и Екотуризму, као приоритетним туристичким производима ивањичког краја које треба интензивније развијати.

6.1.1. Екотуризам

Екотуризам као подкомпонента одрживог туризма и концепта заснованог на природи садржи руралне и културне елементе туризма повезане са сеоским и културним туризмом. Примарна мотивација је посматрање и уважавање природних карактеристика и културних вредности.

Глампинг (тзв. „гламурозни“ кампинг), је као облик смештаја препоручен у Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016-2025. Намењен је породицама, љубитељима природе и младима, а омиљен је код енглеских, холандских, немачких и чешких туриста. За глампинг нису потребне велике инвестиције, а при том се излази у сусрет туристима који настоје да буду у природи, а не губе превише од свог комфора и непосредно се упознају са локалним окружењем. Глампинг пружа нове пословне могућности за предузетнике, при креирању занимљивих путовања на којима се формира читав ланац вредности уз атрактиван превоз (фијакери, запреге, џипови...) и оригинални смештај од природног материјала у очуваној природи уз понуду „домаће“

хране и пића, занимљивих садржаја, локалних обичаја и сл. Ову врсту смештаја нарочито користе туристи из Словеније, Аустрије, Немачке и из Скандинавских земаља, те се би се могао користити и на руралном простору општине Ивањица.

Слика број 6. Врсте глампинга - основни преглед типова објеката

амбари/шупе/ помоћне зграде

кће на води/ сплавови/ воденице

YURT - јуртови

Извор: Стратегија развоја туризма Републике Србије 2016-2025

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
Екотуризам: Екотуризам се одвија у заштићеним просторима (попут резервата природе) и представља средство одрживог развоја кроз заштиту и образовање гостију о одрживости и користима за локално становништво. Међународно друштво за екотуризам (The International Ecotourism Society - TIES) дефинише екотуризам као одговорно путовање у природна подручја која чувају окружење и подржавају благостање локалне популације. Стога би требало развијати оне видове туризма који унапређују живот локалног становништва, штите окружење и стварају основу за бољу будућност. Најзначајније активности у оквиру еко туризма на територији општине Ивањица могу бити фото-сафари, те едукативни и научно-истраживачки туризам уз рекреацију у природи.
Предлози за побољшање квалитета производа
- Креирати туристичку понуду засновану на едукативним турама у оквиру тематских стаза за децу и одрасле на тему упознавања природе, флоре и фауне, преживљавања у природи и друге едукативне туре - посматрање птица, фото-сафари у оквиру дозвољене зоне заштите „Man and Biosphere", „Голија" и Увца са Увачким језером. - Отворити центар за посетиоце који би био и едукативни и изложбени простор у коме би се приказивали еко системи и локалне заштићене врсте а који би делом био и научно-истраживачки центар у делу Резервата који није под строгом заштитом.

- Организовати и реализовати обуку специјализованих еко туристичких водича који би при вођењу туриста имали и едукативну улогу из области екологије, биологије, ботанике, зоологије, орнитологије, екосафари... - Изградити глампинг смештајне објекте за екотуристе уз одговарајућу логистику на ободу Мучња, Јавора и Голије.
Циљни сегменти
Родитељи и деца Млади парови без деце Старија популација 65+
Циљна тржишта
Домаћи туристи Туристи из ex YU република
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Мобилне апликације Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица

6.1.2. Културно тематске руте

Тематске туристичке и културне руте могу бити историјске, митолошке, гастрономске, винске, али и везане за неку тему, познату личност или пољопривредни производ (шумско воће, лековито биље, сир, млеко...). Културна рута је одређени пут (траса) историјског значаја који се може презентовати као целина са заједничком темом, означен, интерпретиран и услужним садржајима прилагођен туристичким посетама.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
<u>Културно тематске руте:</u> Рута је дефинисана инвентаром материјалних и нематеријалних, културних и историјских елемената, повезаних тематски, концептуално или дефиницијом као и идентификацијом локација постојећих културних добара, повезаних у тачкастој, линеарној или регионалној структури, који унутар јединственог контекста руте, чине обележену и интерпретирану континуирану целину. Руте могу бити: локалне, регионалне и међународне. За сада преко територије општине Ивањица не пролази ни једна културно тематска туристичка рута, али овај туристички производ има предуслове и перспективу имајући у виду да се у ивањичком крају могу бар за почетак креирати гастрономска и рута ракије која би повезивала више ЈЛС и ТО у оквиру Регије Западна Србија.
Предлози за побољшање квалитета производа

- Организовати и реализовати обуке на теме: „Креирање локалних и регионалних културних рута“ и „Интерпретација наслеђа помоћу „storytelling” модела[30] у циљу повећања туристичке атрактивности Ивањице и повезивања са осталим ЈЛС и ТО у оквиру регије Западна Србија и уже туристичке дестинације „Голија, Нови Пазар и Ивањица“. - Увести анимацију, костимиране фијакеристе и ликове познатих личности из ивањичког краја који би дочекивали туристе у старој чаршији и водили их локалним рутама. - Креирати искуствене тематске локалне туре (руте) на тему шумских плодова, лековитог и зачинског биља, малине, млечног пута, кромпира... Подстаћи произвођаче да процес производње делимично прилагоде туристичкој посети, прикажу и објасне поступак од брања до финалног производа, начин употребе и користи. - Формирати дегустациони центар на једној од локалних или регионалних рута у коме би гости дегустирали и куповали локалне производе и сувенире, ручали и наздравили уз здравичара и локалну музику… Цена сировог лековитог биља и шумских плодова на тржишту је вишеструко нижа од цене финалног лепо упакованог производа у форми поклона који треба понудити уз друге локалне производе. Наиме, унакрсним продајама „cross sell“ и „cross“ маркетинг техникама, куповина једног производа подстиче куповину низа других роба и услуга. - Креирати локалне културне руте: „Стазе познатих личности Ивањице“ и „Митови и легенде Мучња, Јавора и Голије“. - Представити културно историјске објекте (Јеремића кућа Кушића хан, хидроцентрала, камени и римски мост, споменик револуције, крајпуташи...) уз учешће локалне заједнице, њихово приповедање и истицање значаја за место и поједине породице. Направити дигитални аудио документ о овим споменицима.
Циљни сегменти
Родитељи и деца Индивидуалци Млади парови без деце Старија популација 65+
Циљна тржишта
Домаћи туристи Туристи из ex YU република
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Наступи на сајмовима Мобилне апликације Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица и РТО Западна Србија

[30] Модел „storytelling“ (приповедање), користи се за оживљавање историје и културног наслеђа уз помоћ „living heritage/history“ алата. Костимирана лица презентују и интерпретирају материјално и нематеријално наслеђе у првом лицу једнине.

У циљу јачања културног идентитета на већим зидним површинама зграда осликати мурале или као алтернативу, припремити сталну фото изложбу најпознатијих личности које су рођене или су живеле у ивањичком, односно моравичком крају.

С обзиром да Ивањицу зову и „Мали Холивуд“ јер је овде снимано више филмова („Више од игре“, „Ужичка Република“, „Сок од шљива“...), конкурентност у туризму би се повећала учлањењем у Српску филмску асоцијацију[31] и партнерским снимањем филмова, ТВ серија, спотова и другог на простору општине Ивањица. У циљу промовисања свеукупне понуде, Ивањицу треба позиционирати и као званичну „film friendly“ дестинацију.

6.1.3. Специјални интереси

Туристички производ специјални интереси односи се на путовања ради активног одмора, активности и доживљаја у складу са специфичним интересовањима појединаца или група. Програми су према циљним групама и сезонама подељени на тзв. грубе (“hard”) и благе (“soft”) активности. Од грубих активности најчешће се практикују: вожња кануом и кајаком, проучавање кањона, пећина и напуштених рудника, планински бициклизам, „cross country“ скијање, планинарење, дуготрајно ходање узбрдо („trekking“), параглајдинг, летење змајем, рафтинг, слободно пењање („free climbing“), џип сафари - „Off Road 4x4“ итд. Код благих активности преовлађују: камповање, пешачење обележеним стазама („hiking“), бициклизам, јахање, лов, риболов, речне експедиције, активности у природи (нпр. фото сафари) итд. Активности

[31] https://www.filminserbia.com/film-friendly-sertifikacija/?lang=sr, приступљено: 22.11.2022.
Српска филмска асоцијација (СФА) је независна организација под покровитељством и финансирањем Европске Уније (кроз Регионални друштвено економски програм развоја 2). У сарадњи са Националном алијансом за локални економски развој (НАЛЕД), спроводи програм сертификације локалних самоуправа, државних органа и јавних предузећа као “film friendly”. Сертификат се додељује граду, општини, државном органу, јавном предузећу или установи. Сертификација је бесплатна и обнавља се сваке две године. Сертификација олакшава комуникацију између филмских и ТВ кућа и јавног сектора при добијања дозвола за снимање. Филмски радници знају коме да се обрате и омогућују страним партнерима професионалну услугу. Државни органи, локалне самоуправе и јавна предузећа добијају стручну помоћ у процесуирању захтева филмских и ТВ продукција, могу да пруже квалитетне услуге и подршку приватном сектору и приходују од изнајмљивања локација и услуга за потребе продукција. СФА промовише и позиционира Србију као дестинацију за међународне филмске и ТВ пројекте, привлачи стране инвестиције, запошљава људе из филмског сектора, угоститељства, саобраћаја, грађевинске и текстилне индустрије, заната...

у којима туристи активно учествују, поред спорта, треба да обухвате стицање нових знања и вештина (заната, плеса, кувања локалних специјалитета…) и упражњавање хобија.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
Специјални интереси: се заснивају на принципу 3E (Entertainment, Excitement, Education) - забави, узбуђењу и образовању у којима туристи активно учествују, доживљавају одређени степен узбуђења, упознају локалне специфичности уз посвећеност заштити околине и екологији. Овај производ треба базирати на пешачењу, планинарењу, планинском трчању, еколошким радионицама у природи, посматрању птица, вожњи кајака, бициклизму, спортском пењању на природној и вештачкој стени, дивљем пећинарењу, лову и риболову, учењу старих заната и вештина као и гастрономији која је специфична за овај крај.
Предлози за побољшање квалитета производа
- Увести рентирање „city“ бицикала на више локација у Ивањици - Обележити пешачке стазе на Голији, Мучњу, Јавору, Ивањици и извршити домаркацију постојећих пешачких стаза на територији општине. - Маркирати стазе:[32] Преко брдо - Пашина чесма - извор Моравице - Бојево Брдо, Братљево манастир Ковиље, Мучањ – Мочиоци, Анатема-Чемерница - Креирати едукативне пешачке стазе на тему – Упознавање биљног и животињског света краја (ПП Голија, Резерват биосфере, Јавор, Мучањ, Чемерно, Радочело...) - Уредити пешачке стазе у градском парку дуж обале Моравице - Изградити ауто камп у Куманици уз реку Моравицу, на површини од око 70 ари. - Увести савремене технологије при интерпретацији животињског света у Хаџи Продановој пећини (уз интерактивне игрице, користиле би се наочаре за виртуелну стварност (augumented reality goggles), камере које снимају и бележе покрете и сл. - Уредити кањон и изградити дрвене мостове преко Изубре у месту Девићи - Организовати кањонинг у летњој сезони - Изградити видиковац изнад Ивањице на Глијечи - На видиковцима уцртати стране света и поставити информативне табле (где се налазимо, шта се све види у окружењу и сл.) - Уз помоћ Планинарског друштва „Голија“ организовати посету тематској маршути: „Споменика природе“ (маршута: Хаџи Проданова пећина, стабла цера у у насељу Бедина Варош, стабло смрче са клупчастом круном на Дајићким планинама и стабло пирамидалне смрче у подручју Бисер Вода - Црни Врх – Радуловац) - Изградити и трасирати стазу за планински бициклизам на потезу: Голијска Река, Врхови - Одвраћеница, Шереметовица – Кути - Плешин (укључујући околна села и засеоке). - Изградити стазу здравља на Равани изнад Ивањице - Изградити пешачке и бициклистичке стазе испод спортског центра на Јаковића пољу уз обалу Моравице -Уредити део језера Голи камен код Гуче који који припада општини Ивањица

[32] https://pss.rs/wp-content/uploads/2018/01/PRAVILNIK-o-planiranju...-pe%C5%A1a%C4%8Dkih-staza.pdf
Правилник о планирању, пројектовању и обележавању планинарских и пешачких стаза и путева

- Изградити бициклистичку стазу која повезују ЈЛС Западне Србије - Направити мобилне апликације за пешачке и бициклистичке стазе на територији општине Ивањица са основним информацијама (места за одмор, пунктови за освежење, смештај...) - Изградити још две „via ferrate“ на Мучњу - Израдити Студију туристичке валоризације целине - зоне са најатрактивнијим садржајима на потезу: Беле Воде - Дајићи и Студију за туристичку целину – зону: Шереметовица – Кути - Плешин.
Циљни сегменти
Родитељи и деца Индивидуалци Млади парови без деце Старија популација 65+
Циљна тржишта
Домаћи туристи Туристи из ex YU република
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Наступи на сајмовима Мобилне апликације Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица и Туристичке организације Западна Србија

6.1.4. Манифестације

Манифестације су развијен туристички производ претежно културно-забавног карактера, на простору општине Ивањица. Према истраживању, овај туристички производ треба даље развијати у наредним годинама, уз њихово узајамно повезивање, иновирање садржаја и побољшање квалитета.

Табела број 4. Календар манифестација на простору општине Ивањица у 2022. години

Назив манифестације	Време и место одржавања	Број посетилаца
Сабор ловаца "Голија 2022"	Март Голија – Ивањица	2.000
Смотра народног стваралаштва "Звуци Голије, Јавора и Мучња"	27. мај Ивањица – Дом културе Ивањица	700
Јаворски сабор двојничара и старих музичких инструмената Србије	26. јун Јавор-Кушићи	око 700
Фестивал изворне српске песме "Прилике 2022"	17.август Прилике – Ивањица	3.000
Фестивал дечијих фолклора ”светлост на брежуљку” - Прилике 2022	18. август Прилике – Ивањица	1.500
” Нушићијада – 2022”	26-28.август Ивањица	60.000

Извор: ТО Ивањица

Међу манифестацијама посебно се издваја „Нушићијада“ као најпосећенија и једна од најатрактивнијих у Србији.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
Манифестације: садрже културну, едукативну и социолошку компоненту. Економска одрживост манифестација захтева укључивање више заинтересованих страна али и излагача, који нуде комерцијалне садржаје (храну, пиће, сувенире, улазнице за поједине догађаје, садржаје и сл.).
Предлози за побољшање квалитета производа

- Увести нове манифестације: 1. „Дан вештина“ (ради представљања старих и уметничких заната и других занимљивих и забавних вештина), уз интерактивне радионице где би појединци демонстрирали и поделили своје вештине са посетиоцима. 2. Организовати „Дан митова, легенди, тајни и обичаја моравичког округа“ истражити порекло имена места, река, планина... кроз едукацију и забаву уз помоћ анимације, костима, књига, прича, цртежа, фотографија, присећања и преношења са колена на колено. У оквиру манифестације организовати такмичење у перформансу. 3. Организовати „Дан плеса“ – националног и такмичарског карактера.
Циљни сегменти
Деца Родитељи и деца Млади парови без деце Старија популација 65+
Циљна тржишта
Домаћи туристи Туристи из ex YU република
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Наступи на сајмовима Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица и Туристичке организације Западна Србија

6.1.5 Рурални туризам

Рурални туризам је туристички производ који подразумева боравак у руралним или сеоским подручјима са интерактивним садржајима у пријатном природном амбијенту. Најчешће активности и садржаји су: пешачење, бициклизам, учешће на догађајима и манифестацијама, учешће у пољопривредним пословима, упознавање и учествовање у практиковању традиције и обичаја и друге активности повезане са начином живота локалног становништва.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
<u>Рурални туризам:</u> најшири облик посматрања овог туристичког производа подразумева низ активности укључујући и смештај у руралним подручјима. Сеоски туризам је ужи појам од руралног туризма и подразумева активности и смештај у сеоским насељима. Најужи део овог производа је агротуризам, који подразумева услуге смештаја, исхране, пића и садржаја пружалаца услуга претежно свог и суседних пољопривредних газдинстава у руралном простору. Овај туристички

производ се најчешће развија на фармама или кооперацијама - задругама више лица (од којих један има смештајне капацитете, други обезбеђују храну и пиће са својих пољопривредних поседа или фарми). Садржаји укључују одмор и рекреацију у природи, излете у сеоске пределе, упознавање и уживање у сеоском начину живота, упознавање са традицијом и гастрономијом уз што већу интерактивност. Општина Ивањица има дугу традицију у развоју сеоског туризма. Зачеци сеоског туризма у Србији, везују се за село Девићи, којима су се брзо придружили сеоски домаћини у Дајићима, Кушићима, Катићима, Маће, Лиса, Међуречје, Братљево, а од недавно Беле Воде и Куманица.
Предлози за побољшање квалитета производа
- Организовати обуку у једном од сеоских домаћинстава на тему писања пројеката, израде бизнис плана и унапређења туристичке понуде руралног, сеоског и агро туризма за пољопривредна газдинства у селима: Девићи, Дајићи, Кушићи, Катићи, Маће, Лиса, Међуречје, Братљево, Беле Воде и Куманица. - Категорисати све смештајне и угоститељске објекте и унети их у базу Е-туриста - Инвестирати и спровести мере у вези са: снабдевањем водом и електричном енергијом, изградњом прилазних путева, саобраћајном повезаношћу, покривеношћу интернетом, обезбеђеном здравственом службом, уређеношћу дворишта и окућница, одношењем смећа, отварањем трговинских и занатских радњи, стакленика, пластеника и слично у селима - Израдити програм развоја руралног туризма на простору општине Ивањица - Организовати такмичење за најлепше уређено двориште у руралном простору општине Ивањица. Посетити, оценити и наградити најлепше (најкреативније) домаћинство, смештај, башту, двориште... уз разговор и савете власницима. Прва награда може бити студијско путовање у Словенију или неку суседну државу ради увида у огледне примере добре праксе. - Покренути пројекат задруга (кооперација) у оквиру руралног, сеоског и агро туризма. Задруге би продавале храну и пиће више сеоских туристичких домаћинстава и понудиле ресторанске услуге на једном месту. То би била прва задруга у руалном туризму у Србији.
Циљни сегменти
Деца Родитељи и деца Млади парови без деце Старија популација 65+
Циљна тржишта
Домаћи туристи Туристи из ex YU република
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Наступи на сајмовима Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица и Туристичке организације Западна Србија

6.1.6 Здравствени, "Spa&Wellness“

Здравствени туризам на територији општине Ивањица заснован је на већ туристички етаблираној ваздушној бањи Ивањица и потенцијалној ваздушној бањи Кушићи. Увођењем додатних садржаја и активности првенствено у spa&wellness сегменту овај туристички производ би се много боље позиционирао у Западној Србији и целој земљи.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
Здравствни spa&wellness туризам: Здравствени туризам један је од најстарији облика туристичких кретања, који укључује програме и третмане засноване на природним условима у дестинацијама са наглашеним лековитим морским, климатским и бањским погодностима у сврху побољшања здравља превенције и подизања квалитета живота. Spa (lat. Sanus Per Aquam - здравље кроз воду), се односи на термални извор и укупност процеса и метода који се користе уз помоћ лековите воде (хидротерапија, купке, парна купатила...). Wellness је кованица два појма „well-being“ (бити добро) и „fitness“ (бити у форми) и означава тежњу појединца ка постизању развнотеже између духа и тела, као стилу живота. Spa&Wellness туризам је намењен људима доброг здравља који настоје да га очувају и ојачају. Најчешће се комбинује са фитнесом као најприступачнијим и најраспрострањенијим обликом рекреације који повољно делује на организам и има антистресно дејство. У најширем смислу укључује начин вежбања, стил и филозофију живота, слободно време и друштво, статус и имиц, задовољство, потребу и расположење, добру припремљеност и кондицију али и актуелност, савременост и помодарство. Фитнес програми садрже: вежбање на тренажерима и справама, аеробне и кардио тренинге, истезање, редукцију телесне масе, боди билдинг, јогу, пилатес, вежбање за труднице, корективно, компезаторно и рехабилитационо вежбање. У Spa&Wellness објектима пружају се услуге рекреације, естетских и других третмана од стране професионалног особља - инструктора, масера, козметичара, маникира, педикира и других, у циљу подизања општег здравља, кондиције и лепог изгледа. То су најчешће центри за лепоту, сауне, парна купатила, хидромасажне каде, базени и друго, уз саветодавне услуге нутриционисте око персонализованог режима исхране заснованом на сировом воћу и поврћу, разним третманима и физичким активностима (вежбама, пливању, шетњи, вожњи бицикла...). Наведене елементе здравственог и spa&wellness туризма треба укључити у туристичку понуду ваздушне бање Ивањица и Кушићи.
Предлози за побољшање квалитета производа

- Уз помоћ стручног особља у Специјалној болници Ивањица креирати програме за потребе превенције у трајању од три до седам дана, засноване на spa&wellness сегменту, шумском и wellness-у у природи, пост ковид опоравку и сл. - У допунске садржаје укључити забаву и активно коришћење слободног времена, са разноврсним „all inclusive“ садржајима, здравственим, „Spa“ терапијама, „wellness“ програмима, јога у природи, понудом за вегетаријанце, вегане и сл. - Креирати садржајне викенд програме са обиласком природних и културно историјских знаменитости (манастира, споменика културе, утврђења…) и активностима у природи (обилазак Јавора, Голије и Мучња едукативним пешачким и бициклистичким стазама).
Циљни сегменти
Родитељи и деца Старија популација 65+
Циљна тржишта
Домаћи туристи
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Наступи на сајмовима Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица

6.1.7 Зимски спортови

Зимски спортови су према Стратегији развоја туризма РС 2016-2025, део ширег туристичког производа Планинског туризма као најтипичнијег и најмасовнијег облика континенталног туризма који укључује бројне спортско-рекреативне активности за љубитеље природе и чистог ваздуха, планинаре, алпинисте, спелеологе и друге у зависности од годишњег доба. Међутим, мора се имати у виду да планински туризам захтева капиталне инвестиције, обимну и разноврсну изградњу смештајно - угоститељских објеката и пратеће инфраструктуре и атрактивне садржаје који стимулишу на дужи боравак, посебно ако је планина удаљенија од већих емитивних центара.

ОБЛИЦИ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА И АКТИВНОСТИ
Зимски спортови: специфичност ове врсте туризма се огледа у различитој понуди током зимске и летње сезоне, спортско-рекреативним активностима на отвореним, релативно кратком радијусу кретања, доминацији домаћих у односу на иностране туристе у општини Ивањица и понуди хотелских и других смештајних објеката прилагођених климатским карактеристикама.
Предлози за побољшање квалитета производа

- Развити ски резорт који ће повезати све делове Голије и то: Врхови – Одвраћеница као централна туристичка целина скијашког ризорта и туристички локалитет на гребен-развођу планине. - Развити туристички центар са зимским спортско-рекреативним садржајима и изградити жичару која би повезала Голијску реку и Јанков камен на потезу: Врхови - Одвраћеница, Голијска Река и Шереметовица – Кути – Плешин. - Развити ски-центар у оквиру туристичке целине: Врхови-Одвраћеница капацитета од минимум 2.760 једновремених скијаша у зони III степена режима заштите ПП „Голија“.
Циљни сегменти
Деца Родитељи и деца Тинејџери Индивудуалци Млади парови без деце
Циљна тржишта
Домаћи туристи
Промоција
Интернет презентације и друштвене мреже Радио и ТВ Штампани медији, брошуре Наступи на сајмовима Директни маркетинг у оквиру ТО Ивањица

7 ВИЗИЈА, МИСИЈА И РАЗВОЈНИ ЦИЉЕВИ ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА

Визија је жељена слика дестинације која даје правац развоја. При осмишљавању и спровођењу визије учесници често имају различите ставове и могућности утицаја али напослетку морају да формулишу заједнички сврсисходан став уз заједничке амбиције и циљеве.

ВИЗИЈА

У оквиру шире туристичке дестинације „Туристичка регија Западне Србије“ Ивањица активно учествује у стварању интегрисаног туристичког производа Западне Србије који омогућава задовољење најсофистициранијих захтева туриста уз поштовање принципа одрживог развоја. Истовремено, у оквиру уже туристичке дестинације „Голија, Нови Пазар и Ивањица“, Ивањица истиче своје специфичности и тржишно се диференцира и позиционира као доминатан фактор на развоју туризма моравичког краја, а нарочито туристичких производа на планинама Голија, Јавор и Мучањ и урбаном делу општине.

Мисија као изјава о намерама одговара на питања: Зашто дестинација постоји, каквим ресурсима располаже, којим сегментима туристичке тражње служи, шта се нуди, на ком степену квалитета и сл.

МИСИЈА

Уз помоћ природних ресурса подржаних културно историјским садржајима, креирани су атрактивни туристички производи специјалних интересовања и еко туризма, који уз манифестације, здравствени и spa&wellness туризам, аутентичне доживљаје туриста и посетилаца нуде незаборавна искуства обезбеђујући дугорочни одрживи развој туризма Ивањице као туристичке дестинације.

7.1 Стратешки и оперативни циљеви развоја туризма

Из визије проистичу стратешки и оперативни циљеви развоја туризма, те мере и активности за њихово спровођење. Реализација наведених циљева се очекује до краја 2025. године, при чему је 2019. година узета као базна. За покретање туризма општине Ивањица неопходно је даље тржишно позиционирање на домаћем и регионалном плану уз спровођење усвојене мисије развоја туризма.

Табела број 5. Преглед стратешких, оперативних циљева у туризму општине Ивањица и мере за њихову реализацију

Општи циљ/ Стратешки циљ1 : Одрживи економски развој заснован на развоју туризма	
Оперативни циљ:	**Мере**
1.Одрживи развој туризма и предузетништва у туризму	Подстицање развоја туристичке инфраструктуре и супраструктуре
	Подстицање развоја предузетништва кроз обуку физичких лица која издају смештај у урбаним и руралним деловима општине, као и обуке неопходне за повећање атрактивности туристичких производа
Посебан циљ Стратешки циљ 2: Креирање интегрисане туристичке понуде	
Оперативни циљеви :	**Мере**
2.1.Развој туристичких производа	Јачање атрактивности и конкурентности туристичких производа
2.2.Повећан број долазака и ноћења туриста	Увођење интерактивних атрактивних садржаја у туристичку понуду општине Ивањица
Појединачан циљ /Стратешки циљ 3/: Повећање препознатљивости Ивањице на домаћем и регионалном тржишту	
Оперативни циљ:	**Мере**
3.Изградња имиџа општине – „мирно и еколошки, одрживо и одговорно“	Подстицање промотивних активности у туризму

У табели број 5. представљени су стратешки и оперативни циљеви и мере за реализацију мисије и визије ивањичког краја у туризму. У складу са њима у Акционом плану предложене су активности, надлежне организације, рокови, индикатори и средстава за њихову реализацију.

8 РАЗВОЈНИ МОДЕЛ И ПРОЈЕКЦИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

У овом поглављу дате су пројекције раста и развоја туризма општине Ивањица до 2025. године. Према расположивим подацима, за пројекцију раста броја долазака и ноћења туриста и броја смештајних капацитета, узета је 2019. година као базна, када је остварен највећи број долазака и ноћења у посматраном периоду 2016-2021.

Табела број 6. Укупан број долазака и ноћења туриста на територији општине Ивањица 2016-2021.

Године	Укупно доласци	Индекс	Укупно ноћења	Индекс
2016	18.490	-	95.794	-
2017	20.876	112,90	101.217	105,66
2018	20.863	99,94	102.224	100,99
2019	21.547	103,28	119.634	117,03
2020	15.604	72,42	79.278	66,27
2021	15.120	96.90	55.522	70,03

Извор: ТО Ивањица, Обрада, Агенција „Саветник у туризму“ из Београда

На територији општине Ивањица у 2019. години остварено је 3,28% више долазака туриста и 17,3% ноћења више него у 2018. години. Просечно време боравка је 5,5 дана, првенствено због дужег боравка туриста у области здравственог туризма. У периоду 2016-2021. године број долазака туриста растао је по негативној просечној годишњој стопи[33] од 3,94%, уз још негативнију просечну годишњу стопу раста броја ноћења туриста од 10,33%. На то је у многоме утицала „пандемијска“ 2020. година када је број долазака опао за 27,58%, а број ноћења за 33,73% у односу на 2019. годину, што се одразило и на просечну годишњу стопу раста у посматраном петогодишњем периоду. Пад броја долазака и ноћења туриста наставио се и у 2021. години, на шта је у већој мери према извештајима ТО Ивањица, утицало и непријављивање ноћења

[33] Просечна годишња стопа раста рачуната преко геометријске средине ланчаних индекса-статистички метод.

туриста. С обзиром на обавезу регистровања пружалаца услуга смештаја у ЦИС-у и на порталу Етуриста, од 2022. године па надаље, очекује се много реалнија слика броја долазака и ноћења.

Наведени подаци упозоравају и указују да се мора ојачати конкурентност и атрактивност туристичких производа уз герилски маркетинг базиран на прилагођеним иновативним маркетиншким алатима, тактикама и стратегијама ради подстицања брже реакције тржишних сегмената и циљних група.

Применом предложених мера, инструмента и препорука за побољшање квалитета и атрактивности туристичких производа из овог документа, уз реализацију планираних инвестиционих пројеката и адекватну промоцију, очекује се повећање броја долазака туриста за 35%, а броја ноћења за 40%, на крају 2025. године у односу на 2019. годину.

Графикон број 2. Прогноза раста броја ноћења и долазака туриста до краја 2025. године (2019=100)

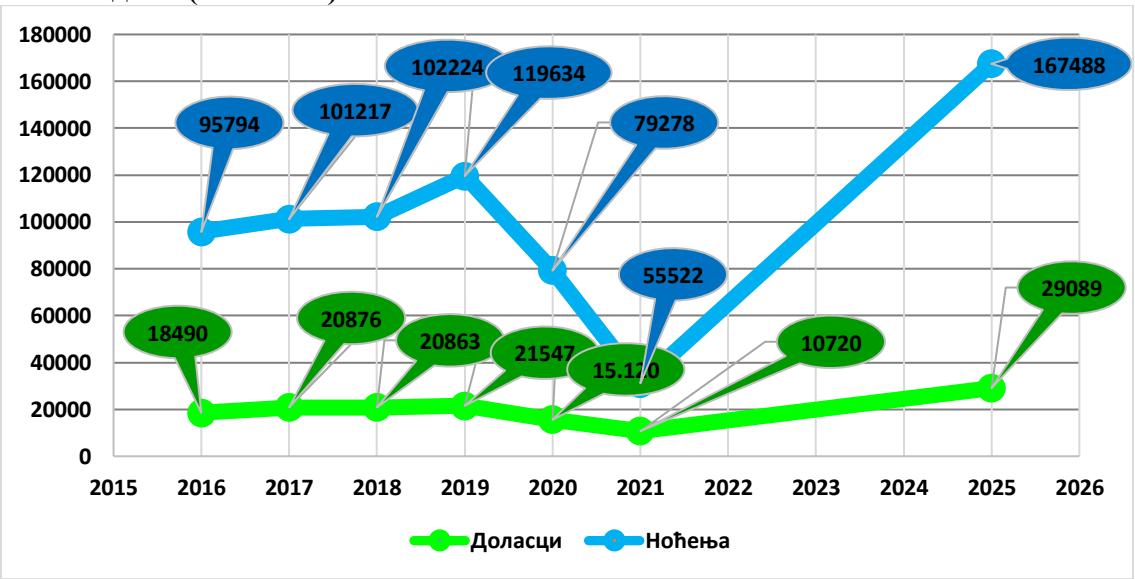

Извор: ТО Ивањица, Обрада, Агенција „Саветник у туризму“ из Београда

До краја 2025. године (2019=100), очекује се минимум 29.089 долазака туриста уз минимум 167.488 остварених ноћења. То значи да би дужина боравка туриста порасла са садашњих 5,5 на око 6 дана уз већу туристичку потрошњу и приход од туризма који би се прелили на друге робне и услужне секторе. С тим у вези, растом

атрактивности туристичке понуде уз спровођење предложених мера и активности при развоју туристичких производа, очекује се и повећање укупног броја смештајних капацитета. Пројекције раста у складу су са предложеним активностима за побољшање квалитета кључних туристичких производа ивањичког краја, специјалних интереса, руралног, еко и манифестационог туризма. Уз обуке и финансијске подстицаје од стране ЈЛС за физичка и правна лица која нуде услуге смештаја и исхране на територији општине Ивањица број смештајних капацитета би се до краја 2025. године могао повећати више од три пута у односу на 2019. годину.

9 ПЛАН КОНКУРЕНТНОСТИ СА ПРЕДЛОГОМ КЉУЧНИХ ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКАТА

Придржавајући се предлога и препорука за развој туристичких производа, циљева и смерница и њима одговарајућих активности из Акционог плана, Ивањица може значајно повећати своју конкурентност и постати још препознатљивија и траженија туристичка дестинација на домаћем и регионалном тржишту до краја 2025. године.

При маркетинг активностима, акценат треба ставити на промотивне стратегије (које креирају имиџ Ивањице као туристичке дестинације у фази раста и развоја), као и привлачење потенцијалних туриста, коришћењем циљног маркетинга у три фазе:

1. Сегментација тржишта (идентификацијом хомогених група купаца у циљу задовољења њихових потреба)
2. Избор циљног тржишта (усмеравањем ка једном или више одабраних тржишних сегмената)
3. Позиционирање производа (креирањем конкурентне позиције на тржишту и стварањем оптималног маркетинг микса, које би циљно тржиште требало да доживи као производ који може да задовољи његове потребе).

У предлозима за развој и повећање атрактивности кључних туристичких производа дати су тржишни сегменти и циљна туристичка тржишта у складу са којима треба ојачати ланац вредности и усмерити туристичку понуду. Бар једном у две године требало би истражити потребе и жеље туриста и посетилаца (спровести анкету - истраживање тржишта), како би се развијали и промовисали туристички производи који одговарају туристичкој тражњи и добиле смернице за унапређење њиховог квалитета. Истраживања су од значаја и за одабир маркетиншких алата у промоцији туристичких производа при којој треба користити и инфлуенсере, блогере и влогере који се обраћају туристима млађим од 55 година, а који чине више од 40% тренутне циљне групе актуелних и потенцијалних туриста. Наиме, овај тржишни сегмент је према резултатима из истраживачких упитника са заинтересованим странама на локалном нивоу, један од потенцијалних циљних тржишта.

9.1 Кључни инвестициони пројекти на територији општине Ивањица

Општина Ивањица у сарадњи са ТОО Ивањица и надлежним институцијама на локалном нивоу је за потребе израде овог документа доставила План инвестиционих пројеката за период 2023-2025. године. Неки пројекти су у фази израде пројектних идеја и пројектне документације. Пројектне идеје у оквиру развоја сваког појединачног туристичког производа ће се финансирати из сопствених или донаторских средстава, како би допринели повећању атрактивности и конкурентности Ивањице као туристичке дестинације и креирању регионалне туристичке понуде на простору Западне Србије.

Поменути пројекти се надовезују на већ реализоване пројекте од важности за туристичку понуду: Видиковци на Тепрчи, Изубри и градском парку, Via Ferrata на Мучњу, пешачка стаза Тепрча, Пројектна документација за Спортски центар (мултифункционални, тениски и кошаркашки терени, балон хала, базени са помоћним објектима, паркинг у оквиру спорстског центра, атлетска и тартан стаза...), Програм развоја Голије, Анализа за добијање статуса ваздушне бање Кушићи, Уређење простора и паркинга испред Хаџи Проданове пећине у Рашчићима, Изградња пута Ивањица – Девићи, Уређење споменика крајпуташа у месту Кушићи итд.

Табела број 7. План инвестиционих пројеката на територији општине Ивањица за период 2023-2025. године

Назив инвестиционог пројекта	**Време реализације**	**Задужене институције**	**Рок /година реализације**
Рентирање „city“ бицикала на различитим локацијама	2023 - 2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023 и даље
Обележавање пешачких стаза, Голија, Мучањ, Јавор, Ивањица домаркација постојећих пешачких стаза	2023	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Планинарско друштво	2023
Уређење градског парка и пешачке стазе у градском парку дуж обале реке Моравице	2023	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2024
Изградња скијалишта на Голији (Голијска река - Јанков камен)	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025

Изградња ауто кампа	2024-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Изградња паркинг простора испред Хаџи Проданове пећине	2023-2024	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2024
Уређење кањона и изградња дрвених мостова преко Изубре у месту Девићи	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Рестаурација споменика крајпуташа	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Реконструкција главне улице у Ивањици	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Рестаурација каменог моста у Ивањици	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Изградња новог моста у Ивањици да би се камени мост користио као пешачки	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Изградња купалишта у Ивањици	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Израда стазе здравља надомак Ивањице - Равана	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Изградња инфраструктуре (вода-канализација) у месту Кушићи	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Изградња инфраструктуре (вода-канализација) на Голији	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Уређење чесама на територији општине Ивањица	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Уређење спомен комплекса Равана	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025
Изградња видиковца изнад Ивањице на Глијечи	2023-2025	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2025

Извор: ТО Ивањица, Општинска управа Ивањица
„/“- нема података

На основу података из табеле број 5. закључује се да ће се реализацијом инвестиционих пројеката побољшати комунална и туристичка инфраструктура и супраструктура, те енергетска ефикасност и заштита природе и животне средине. Инвестициони пројекти Општинске управе Ивањица и ТОО Ивањица, приказани су у према стратешким и оперативним циљевима и са њима одређеним мерама у Акционом плану овог документа.

10 МОДЕЛ УПРАВЉАЊА ТУРИСТИЧКОМ ДЕСТИНАЦИЈОМ

Досадашњи носећи физички, економски, социо-културни, инфраструктурни, еколошки и опажајни капацитети[34] за управљање дестинацијом и развојем туризма ивањичког краја у нескладу су са постојећим природним и културним ресурима и потенцијалима, те циљевима и амбицијама да се боље искористе компаративне предности и подигне конкурентност туризма. Највећи изазови при управљању развојем туризма у ивањичком крају су одржавање постојеће и изградња нове инфраструктуре, успостављање и поштовање високих стандарда заштите животне средине, боља искоришћеност смештајних капацитета, обликовање идентитета туристичке дестинације и стручно образовање кадрова. Да би се стање унапредило, сарадња свих заинтересованих страна из јавног, приватног и цивилног сектора кључна је за цео друштвено-економски развој, а посебно развој туризма, као модела који би компензовао недостатке, унапредио предности, искористио могућности и смањио ризике из спољњег окружења.

Систематично и организовано управљање уз континуирани развој и прилагођавање туристичкој тражњи примарни су чиниоци одрживости и успешности Ивањице као туристичке дестинације. Најефикаснији начин управљања почива на уравнотеженом поштовању захтева туриста и користи по локално становништво, привреду и животну средину. Овакав приступ управљању захтева блиску и трајну сарадњу јавног, приватног и цивилног сектора, при планирању, одлучивању и евалуацији спроведених активности при развоју туризма.

Лидерску улогу у управљању и развоју туризма на простору општине Ивањица имају локална самоуправа и општинска туристичка организација који би у сарадњи са кључним носиоцима туристичке понуде требало да реализују планове и активности. Од посебног значаја је сарадња са локалном туристичком привредом, рецептивним туристичким агенцијама, хотелијерима, ресторатерима, власницима приватног смештаја, удружењима, клубовима и предузетницима у туризму и комплементарним областима, како би се боље искористиле конкурентске предности, спровела усаглашена

[34] http://www.visokaturisticka.edu.rs/skripte/menadzment_turisticke_destinacije_grb/nocesi_kapaciteti.pdf , приступљен: 15.12.2022.

мисија и остварила усвојена визије Ивањице као туристичке дестинације. У зависности од интереса и степена учешћа у формирању кључних туристичких производа требало би формирати трочлане стручне тимове који би се специјализовано бавили развојем и унапређењем сваког појединачног туристичког производа (Екотуризам, Културно тематске руте, Манифестације, Рурални туризам, Специјални интереси, Здравствени, Спа&Wеллнесс туризам и Зимски спортови), предвиђених у националној стратегији развоја туризма, на простору општине Ивањица.

Да би сви поменути актери компетентно доносили релевантне одлуке у вези са управљањем, неопходна су чешћа истраживања преференција и афинитета потенцијалних туриста и испитивање задовољства корисника услуга који су већ боравили и користили услуге на овој дестинацији и ближем окружењу. Тако би се директно од туриста и посетилаца дошло до релевантних сазнања као смерница за будуће активности.

Ради даљег унапређења управљања, нужно је појачати регионалну сарадњу са другим дестинацијама у оквиру РТО Западна Србија а нарочито са дестинацијама и локалним самоуправама (Нови Пазар, Рашка и Сјеница), на половима развоја у непосредном окружењу на чијој територији лежи планина Голија као перспективно подручје у које ће држава дугорочно инвестирати. При том је од великог значаја чињеница да општина Ивањица „контролише" око две трећине територије планине Голије.

Предложени начин организовања и управљања развојем туризма, омогућава: бржи развој локалних и интегрисање са регионалним туристичким производима, већи и бржи прилив инвестиција, бољу сарадњу на националном и међународном плану, олакшано конкурисање за средства код домаћих и страних фондова, заједничке маркетиншке и промотивне активности уз уштеде и синергију и сл.

У оквиру РТО Западна Србија и уже туристичке дестинације „Голија, Нови Пазар и Ивањица" ЈЛС локалне ТО могу боље да искористе своје капацитете, подигну конкурентност и унапреде туристички промет на партнерској основи.

АКЦИОНИ ПЛАН ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА 2023-2025

Општи циљ/Стратешки циљ 1: Одрживи економски развој заснован на развоју туризма						
Оперативни циљ	**Мера**	**Активност/Пројекат**	**Одговорне институције**	**Време реализације/ Крајњи Рок**	**Индикатор**	**Извори финансирања**
1.Одрживи развој туризма и предузетништва у туризму	***1.1.Подстицање развоја туристичке инфра и супраструктуре***	Уредити градски парк и пешачке и бициклистичке стазе у њему дуж обале Моравице	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2024	Урођен градски парк, пешачке и бициклистичке стазе у њему дуж обале Моравице	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица
		Изградити скијалишта на Голији (Голијска река - Јанков камен)	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2025	Изграђена скијалишта на Голији (Голијска река - Јанков камен)	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Министарство туризма и омладине
		Изградити ауто камп у Куманици уз реку Моравицу	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2024-2025	Изграђен ауто камп у Куманици уз Моравицу	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора (Светска банка, ЕУ фондови)
		Изградити паркинг простор испред Хаџи Проданове пећине	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2024	Изграђен паркинг простор испред Хаџи Проданове пећине	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

		Реконструисати: - главну улицу и камени мост у Ивањици - споменике крајпуташе	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2025	Реконструисани и стављени у функцију: - главна улица и камени мост у Ивањици - споменици крајпуташи	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		Изградити нов мост у Ивањици	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2025	Изграђен нови мост у Ивањици. Камени мост постаје пешачки	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		Изградити купалиште у Ивањици	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2025	Отворено купалиште у Ивањици	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица
		Изградити и уредити стазе здравља надомак Ивањице - Равана	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Планинарско друштво „Голија“	2023-2025	Изграђене и уређене стазе здравља надомак Ивањице - Равана	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Развојна агенција Рашког и Моравичког округа
		Изградити инфраструктуру-воду и канализацију у Кушићима и на Голији	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2025	Изграђена инфраструктура-вода и канализација у Кушићима и на Голији	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		Уредити спомен комплекс Равана	Општинска управа Ивањица	2023-2025	Уређен спомен комплекс Равана	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

			ТО Ивањица			Развојна агенција Рашког и Моравичког округа
		Изградити видиковац изнад Ивањице на Глијечи	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Планинарско друштво „Голија“	2023-2025	Изграђен видиковац изнад Ивањице на Глијечи	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица
		Изградити глампинг смештајне објекте за екотуристе на ободу Мучња, Јавора и Голије.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Пољопривредна газдинства Физичка лица	2024-2025	Изграђени глампинг смештајни објекти за екотуристе на ободу Мучња, Јавора и Голије.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Приватни капитал власника пољопривредних газдинстава и сеоских туристичких домаћинстава
		Изградити дегустациони центар на једној од локалних или регионалних културно - тематских рута на тему гастрономије и ракије	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Пољопривредна газдинства Физичка лица	2024-2025	Изграђен и отворен дегустациони центар на једној од локалних или регионалних културно - тематских рута на тему гастрономије и ракије	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Приватни капитал власника пољопривредних газдинстава и сеоских туристичких домаћинстава

						Развојна агенција Рашког и Моравичког округа
		Уредити кањон и изградити дрвене мостове преко Изубре у месту Девићи	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2024-2025	Урађен кањон и изграђени дрвени мостови преко Изубре у месту Девићи	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора (Светска банка, ЕУ фондови)
		Изградити и трасирати стазу за планински бициклизам на потезу: Голијска Река, Врхови - Одвраћеница, Шереметовица – Кути - Плешин укључујући околна села и засеоке. Обележити пешачке стазе на Голији, Мучњу, Јавору, Ивањици и извршити демаркацију постојећих пешачких стаза. - Маркирати стазе: Преко брдо - Пашина чесма -	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Планинарско друштво „Голија“	2024-2025	Изграђена и трасирана стаза за планински бициклизам на потезу: Голијска Река, Врхови - Одвраћеница, Шереметовица – Кути - Плешин укључујући околна села и засеоке. Обележене пешачке стазе на Голији, Мучњу, Јавору, Ивањици и извршена демаркација постојећих пешачких стаза.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Развојна агенција Рашког и Моравичког округа Средства донатора

		извор Моравице - Бојево Брдо, Братљево манастир Ковиље, Мучањ – Мочиоци, Анатема-Чемерница			- Маркираане стазе: Преко брдо - Пашина чесма - извор Моравице - Бојево Брдо, Братљево манастир Ковиље, Мучањ – Мочиоци, Анатема-Чемерница	
		Уредити језеро Голи камен код Гуче (део језера који припада Ивањици)	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2024-2025	Уређено језеро Голи камен код Гуче (део језера који припада Ивањици)	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		Изградити бициклистичку стазу која повезују ЈЛС Западне Србије	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Општине и градови из ЈЛС Западна Србија	2024-2025	Изграђена бициклистичка стаза која повезују ЈЛС Западне Србије	Општинске управе Западне Србије Развојна агенција Рашког и Моравичког округа Средства донатора
		Изградити још две „via ferrate“ на Мучњу	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2024-2025	Изграђене још две „via ferrate“ на Мучњу	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора

		Развити туристички центар са зимским спортско-рекреативним садржајима и жичаром која повезује Голијску реку и Јанков камен на потезу: Врхови - Одвраћеница, Голијска Река и Шереметовица – Кути – Плешин.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Приватни инвеститори	2023-2025	Развијен туристички центар са зимским спортско-рекреативним садржајима и жичаром која повезује Голијску реку и Јанков камен на потезу: Врхови - Одвраћеница, Голијска Река и Шереметовица – Кути – Плешин.	ЈЛС Западне Србије Развојна агенција Рашког и Моравичког округа Средства донатора
	1.2. Подстицање развоја предузетништва кроз обуку физичких лица која издају смештај у урбаним и руралним деловима општине и обуке за повећање атрактивности и промоције туристичких производа	Организовати обуку специјализованих еко туристичких водича који би при вођењу имали и едукативну улогу из области екологије, биологије, ботанике, зоологије, орнитологије, екосафари...	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Планинарско друштво „Голија“ Консултанти	2023-2024	Десетак обучених специјализованих еко туристичких водича који при вођењу имају и едукативну улогу из области екологије, биологије, ботанике, зоологије, орнитологије, екосафарија...	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица
		Организовати обуке на теме: „Креирање	Општинска управа Ивањица	2023	Десетак обучених лица на тему: „Креирање	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

		локалних и регионалних културних рута“ и „Интерпретација наслеђа помоћу „storytelling” модела ради повећања туристичке атрактивности и повезивања са ЈЛС и ТО у оквиру регије Западна Србија и уже туристичке дестинације „Голија, Нови Пазар и Ивањица“.	ТО Ивањица Консултанти		локалних и регионалних културних рута“ и „Интерпретација наслеђа помоћу „storytelling” модела	
		Организовати обуку за писање пројеката, бизнис плана и унапређења туристичке понуде руралног, сеоског и агро туризма за пољопривредна газдинства у селима: Девићи, Дајићи, Кушићи, Катићи, Маће, Лиса, Међуречје, Братљево, Беле Воде и Куманица.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Консултанти	2023	Обучено до 15 особа за писање пројеката, бизнис планова и унапређења туристичке понуде руралног, сеоског и агро туризма за пољопривредна газдинства у селима: Девићи, Дајићи, Кушићи, Катићи, Маће, Лиса, Међуречје,	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

		Обуку спровести у оквиру сеоског домаћинства			Братљево, Беле Воде и Куманица.	
Посебан циљ Стратешки циљ 2: Креирање интегрисане туристичке понуде						
Оперативни циљ	**Мера**	**Активност/Пројекат**	**Одговорне институције**	**Време реализације/ Крајњи Рок**	**Индикатор**	**Извори финансирања**
2.Развој туристичких производа	***2.1. Јачање атрактивно-сти и конкурентности туристичких производа***	Креирати туристичку понуду засновану на едукативним турама у оквиру тематских стаза за децу и одрасле на тему упознавања природе, флоре и фауне, преживљавања у природи, посматрања птица, фото-сафарија у оквиру дозвољене зоне заштите „Man and Biosphere", „Голија" и Увца са Увачким језером. - Отворити едукативно изложбени центар за посетиоце у коме су приказани еко системи и локалне	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Планинарско друштво „Голија" Удружења Консултанти	2023-2025	Креирана туристичка понуда заснована на едукативним турама у оквиру тематских стаза за децу и одрасле на тему упознавања природе, флоре и фауне, преживљавања у природи, посматрања птица, фото-сафарија у оквиру дозвољене зоне заштите „Man and Biosphere", „Голија" и Увца са Увачким језером. - Отворен едукативно	ЈЛС Западне Србије Развојна агенција Рашког и Моравичког округа Средства донатора

		заштићене врсте а који би делом био и научно - истраживачки центар у делу Резервата који није под строгом заштитом.			изложбени центар у коме су приказани еко системи и локалне заштићене врсте а који је делом и научно-истраживачки центар у делу Резервата који није под строгом заштитом.	
		Увести анимацију, костимиране фијакеристе и ликове познатих личности из ивањичког краја који би дочекивали и водили туристе по старој чаршији и локалним рутама.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Удружења Предузетници	Од 2023. и даље	Уведена анимација, костимирани фијакеристи, ликови познатих личности из ивањичког краја који дочекују и воде туристе по старој чаршији и локалним рутама.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Удружења Предузетници
		Креирати локалне културне руте: „Стазе познатих личности Ивањице“ и „Митови и легенде Мучња, Јавора и Голије“. - Представити најзанимљивије	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Удружења Центар за културу Консултанти	Од 2023. и даље	Креиране локалне културне руте: „Стазе познатих личности Ивањице“ и „Митови и легенде Мучња, Јавора и Голије“.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора

		културно историјске објекте (Јеремића кућа Кушића хан, хидроцентрала, камени и римски мост, споменик револуције, крајпуташи...) уз учешће локалне заједнице, њихово приповедање и истицање значаја објеката за место и поједине породице. Направити дигитални аудио документ о наведеним споменицима.			- Презентују се најзанимљивији културно историјски објекти (Јеремића кућа Кушића хан, хидроцентрала, камени и римски мост, споменик револуције, крајпуташи...) уз учешће локалне заједнице, њихово приповедање и истицање значаја објеката за место и поједине породице. Направљен дигитални аудио документ о споменицима.	
		Увести рентирање „city“ бицикала на више локација	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Предузетници	Од 2023. и даље	Уведено рентирање „city“ бицикала на више локација	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		Креирати едукативне пешачке стазе на	Општинска управа Ивањица	2023-2024	Креиране едукативне пешачке стазе на	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

		тему упознавања флоре и фауне ПП Голија, Резервата биосфере, Јавора, Мучања, Чемерна, Радочела...	ТО Ивањица Планинарско друштво „Голија“ Удружења		тему упознавања флоре и фауне ПП Голија, Резервата биосфере, Јавора, Мучња, Чемерна, Радочела...	Средства донатора
		Увести савремене технологије при интерпретацији пећинског живог света у Хаџи Продановој пећини (помоћу наочара за виртуелну реалност (augumented reality goggles), камера које снимају и бележе покрете...	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Удружења Консултанти	2023-2025	Уведена савремена интерпретација живог света у Хаџи Продановој пећини на бази дигиталне технологије помоћу наочара за виртуелну реалност (augumented reality goggles), камера које бележе покрете...	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		Организовати кањонинг у летњој сезони	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Удружења	2024-2025	Организован кањонинг у летњој сезони	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора
		На видиковцима уцртати стране света и поставити информативне табле (где се	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023	Уцртане стране света на видиковцима и постављене информативне табле (где се	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

		налазимо, шта се види у окружењу...)	Планинарско друштво „Голија“ Удружења		налазимо, шта се види у окружењу...)	
	2.2. Повећан број долазака и ноћења туриста	Израдити програм развоја руралног туризма општине Ивањица - Организовати такмичење: „Најлепше двориште ивањичког краја“. Оценити и наградити најлепше домаћинство, смештај, башту, двориште...) уз разговор и савете власницима. Прва награда може бити студијско путовање у неку оближњу земљу која је огледни пример доброг уређења. - Покренути пројекат задруга у оквиру руралног туризма. Задруге би продавале храну и пиће сеоских туристичких	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Пољопривредна газдинства Предузетници Удружења Консултанти	2023-2025	Израђен програм развоја руралног туризма општине Ивањица Уведено годишње такмичење: „Најлепше двориште ивањичког краја“. Основана прва задруга (кооперација) за пружање услуге хране и пића сеоских туристичких домаћинстава на једном месту.	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Министарство за бригу о селу Средства донатора

		домаћинстава на једном месту. То би била прва задруга (кооперација) у руралном туризму у Србији				
		Креирати програме превенције у трајању од три до седам дана у Специјалној болници Ивањица на бази spa&wellness-а, шумског и wellness-а у природи, при пост ковид опоравку и сл. - У „all inclusive“ садржаје укључити активно коришћење слободног времена уз забаву, разне наменске третмане, терапије, јогу у природи, меније за дијабетичаре, вегетаријанце, вегане и сл. - Креирати садржајне викенд програме са обиласцима	ТО Ивањица Специјална болница „Ивањица“ Предузетници Удружења	2023-2024	Креирани обогаћени програми, активности и садржаји за туристе и посетиоце Специјалне болнице „Ивањица“	Нису потребна финансијска средства

		природних и културно историјских знаменитости (манастира, споменика културе, утврђења…) и активностима у природи (обилазак Јавора, Голије, Мучња едукативним пешачким и бициклистичким стазама).				
		Увести манифестације: 1. „Дан вештина“ (представљање старих и уметничких заната, занимљивих и забавних вештина), уз интерактивне радионице где појединци демонстрирају и преносе своје вештине посетиоцима. 2. „Дан митова, легенди, тајни и обичаја моравичког	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Пољопривредна газдинства Предузетници Удружења Консултанти	2023-2025	Уведене три нове манифестације у туристичку понуду	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица Средства донатора

		округа“ истражити порекло имена места, река, планина... кроз едукацију и забаву уз помоћ анимације, костима, књига, прича, цртежа, фотографија, присећања и преношења са колена на колено. У оквиру манифестације организовати такмичење у перформансу са елементима позоришта, плеса, пантомиме, музике, акробатике... 3. „Дани плеса“ – националног и такмичарског карактера.				
Појединачан циљ /Стратешки циљ 3/: Повећање препознатљивости Ивањице као туристичке дестинације на домаћем и регионалном тржишту						
3. Изградња имиџа општине – „мирно, еколошки,	***3.1. Подстицање промотивних активности у туризму***	Осмишљавање промоције туристичке понуде према производима	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица	2023-2025	Израђен план промоције туристичке понуде према туристичким	Општинска управа Ивањица ТО Ивањица

одрживо и одговорно“		и каналима дистрибуције. Увести мултимедијалну и дигиталну презентацију, појачати присуство и активност на друштвеним мрежама, блоговима и електронским медијима уопште.			производима и каналима дистрибуције. Појачано присуство туристичке понуде на друштвеним мрежама, блоговима и електронским медијима. Сви туристички садржаји су укључени у мултимедијалне и дигиталне презентације	
		Успоставити сарадњу са Српском филмском асоцијацијом уз добијање статуса „Film friendly“ дестинације	Општина Ивањица	2023-2024	Општина Ивањица има сертификат „Film friendly“ дестинације	Општина Ивањица

ЗАКЉУЧАК

Дугорочна стратегија развоја туризма општине Ивањица захтева да се институционална питања правовремено решавају. Укључивање у савремене токове међународног туристичко - угоститељског тржишта, прилагођавање понуде промењеним пост пандемијским условима и подизање квалитета понуде, довело би до бржег развоја туризма. Притом, већа искоришћеност капацитета, интензивирање инвестиција у путну и туристичку инфраструктуру и супраструктуру уз образовање одговарајућих стручних кадрова, имају нарочит значај. Ревитализација постојећих, уз изградњу и опремање нових смештајних објеката различитих категорија у складу са стандардима, ојачала би материјалну базу и подигла квалитет туристичке понуде. Развој туризма у ивањичком крају до сада није угрозио природне и културне ресурсе на којима се заснива те је могуће проширити и обогатити активности и садржаје, обновити и боље одржавати културно - историјске споменике.

Хоризонтално и вертикално секторско повезивање туризма са привредним и непривредним делатностима (науком, пољопривредом, културом, образовањем, спортом, екологијом...), приватним, јавним и цивилним сектором, привукло би више заинтересованих страна при формирању атрактивније туристичке понуде и генерисало недостајућу синергију.

Туризам у планинским ивањичким селима могао би да постане један од главних туристичких производа Србије, посебно у комбинацији планинског са одрживим руралним, сеоским и агро туризмом уз постепено окретање ка одрживом екотуризму. У том смислу, у туристичку понуду треба укључити елементе биодиверзитета и екосистема јер се глобална туристичка тражња окреће еко-дестинацијама, те чињеница да око 40% укупне територије општине Ивањица чине заштићена природна добра, потенцијално представља велику конкурентску предност.

Сви надлежни морају да воде рачуна о економској и еколошкој одрживости ивањичког краја и систематски раде на креирању имића Ивањице као туристичке дестинације, заснованом на здравом начину живота, здравој храни и гастрономији у складу са промењеним захтевима туристичке тражње. Овакав приступ би осим домаћих, привукао много већи број иностраних туриста, тим пре што се на Голији очекују даља капитална

улагања у развој туризма, а планине Јавор и Мучањ имају све предуслове за развој туризма специјалних интереса.

Ивањичка општина има могућности и за привлачење туриста и по основу више квалитетних туристичких манифестација. Ефикасније управљање догађајима омогућило би бољу организацију, функционисање и већу посећеност. Предлаже се чврша сарадња организатора манифестација, повезивање са сличним, сродним манифестација Моравичког управног округа и њихово заједничко промовисање.

Након пада броја долазака и ноћења туриста 2020. и 2021 године, нужно је започети са ревитализацијом туризма општине Ивањица у складу са променама на туристичком тржишту и новим тенденцијама у пост-ковид периоду али уз много поузданију евиденцију физичких и финансијских показатеља туристичког промета што би повећало приходе и по основу боравишне таксе.

У наредне три године треба повећати конкурентност туристичке понуде, по систему „вредност за новац“ уз подизање квалитета кључних производа - специјалних интересовања, руралног, манифестационог и планинског туризма уз садржаје и активности прилагођене сваком од четири годишња доба.

Иновативна туристичка понуда заснована на традиционалној локалној култури у споју са природним вредностима, помогла би да се нагласи идентитет, изгради туристички имиџ и креира доживљај, што би побољшало тржишну видљивост и атрактивност Ивањице у оквиру РТО Западна Србија али и уже туристичке дестинације „Голија, Нови Пазар и Ивањица“. С тим у вези потребно је најпре путем медија подићи свест о посебности Ивањице у оквиру обе поменуте туристичке дестинације. Развој регионалног туристичког производа треба започети осмишљавањем и развојем културно тематских рута које би спојиле више ЈЛС (градова и општина) из Западне Србије.

Императив је да се на основу акционог плана крене у реализацију предложених активности како би се постигли циљеви из овог документа - повећање броја долазака и ноћења туриста, развој предузетништва и боље позиционирање Ивањице на туристичком тржишту Србије и региона на бази одрживог развоја.

ПОПИС СЛИКА, ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА

ПОПИС СЛИКА

Слика број 1. Панорама Ивањице 16

Слика број 2. Стара чаршија у Ивањици 24

Слика број 3. Римски мост у Куманици 25

Слика број 4. Укупан број долазака и ноћења у општини Ивањица периоду 2016-2021. године 34

Слика број 5. Смештајни објекти на територији општине Ивањица 36

Слика број 6. Врсте глампинга - основни преглед типова објеката 44

ПОПИС ТАБЕЛА

Табела број 1. Укупан број долазака и ноћења туриста на територији општине Ивањица у периоду 2016-2021. година 33

Табела број 2. Смештајни објекти на територији општине Ивањица 36

Табела број 3. Очекивани период могућег развоја туристичких производа на територији општине Ивањица 42

Табела број 4. Календар манифестација на простору општине Ивањица у 2022. години 50

Табела број 5. Преглед стратешких, оперативних циљева у туризму општине Ивањица и мере за њихову реализацију 57

Табела број 6. Укупан број долазака и ноћења туриста на територији општине Ивањица 2016-2021. 58

Табела број 7. План инвестиционих пројеката на територији општине Ивањица за период 2023-2025. године 62

ПОПИС ГРАФИКОНА

Графикон број 1. Потенцијални и приоритетни туристички производи на територији општине Ивањица 41

Графикон број 2. Прогноза раста броја ноћења и долазака туриста до краја 2025. године (2019=100) 59

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Жикић М., Лукић С. (2022). Анализа надлежности и капацитета јединица локалних самоуправа у области туризма, Београд: Стална конференција градова и општина. Савез градова и општина Србије
2. Закон о туризму („Сл. гласник РС“, број 17/2019)
3. Закон о угоститељству („Сл. гласник РС“, бр. 17/2019)
4. Стратегија развоја туризма РС 2016-2025. („Сл. гласник РС“, број 98/2016)
5. Стратегијски маркетинг план Републике Србије до 2025
6. Уредба о методологији за израду средњорочних планова („Сл. гласник РС“, бр. 8/2019)
7. Уредба о методологији управљања јавним политикама, анализи ефеката јавних политика и прописа и садржаја појединачних докумената јавних политика („Сл. гласник РС“, бр. 8/2019)

Интернет страница

1. http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Ivanjica_EURSRB002001004003.pdf , приступљено: 03.12.2022.
2. http://jbf.ekofis.ues.rs.ba/images/2020/sessions/session%20tourism,%20services%20and%20sustainable%20growth/9_Pesic.pdf, приступљено: 31.10.2022.
3. http://media.ivanjica.gov.rs/2016/11/tekst-PDR-R.J.U_Ivanjica.pdf , приступљено: 30.10.2022.
4. http://media.ivanjica.gov.rs/2019/03/DEVICI_NACRT_TEXT.pdf, приступљено: 10.11.2022.
5. http://media.ivanjica.gov.rs/2019/03/PPO-IVANJICA-Tekst.pdf, приступљено: 27.10.2022.
6. http://www.glaszapadnesrbije.rs/vest279782.html, приступљено: 01.12.2022.
7. http://www.visokaturisticka.edu.rs/skripte/menadzment_turisticke_destinacije_grb/nocesi_kapaciteti.pdf , приступљено: 15.12.2022.

8. https://arhiva.mtt.gov.rs/download/sektor-za-turizam/master-planovi/MP%20Golija.pdf , приступљено: 29.10.2022.
9. https://ivanjica.gov.rs/biljni-i-zivotinjski-svet/, приступљено: 01.11.2022.
10. https://ivanjica.gov.rs/infrastruktura/?_rstr_nocache=rstr194632328b297882 , приступљено: 05.12.2022.
11. https://ivanjica.gov.rs/polozaj/, приступљено: 31.10.2022.
12. https://ivanjica.gov.rs/program-mera-podrske-poljoprivredi-za-2022/?_rstr_nocache=rstr63063232a3723e74, приступљено: 10.11.2022.
13. https://ivanjica.gov.rs/program-mera-podrske-poljoprivredi-za-2022/?_rstr_nocache=rstr32562cfd440544ce , приступљено: 03.12.2022.
14. https://ivanjica.gov.rs/tvrdjava-gradina-se-preventivno konzervira/?_rstr_nocache=rstr125632324aa73579, приступљено: 02.12.2022.
15. https://ivanjica.gov.rs/uredba-o-zastiti-parka-prirode-golija/, приступљено: 17.11.2022.
16. https://ivatourism.org/category/seoska-domacinstva/, приступљено: 12.12.2022.
17. https://mto.gov.rs/tekst/308/sektor-za-turizam.php , приступљено: 15.11.2022.
18. https://mto.gov.rs/tekst/308/sektor-za-turizam.php, приступљено: 08.12..2022.
19. https://uzice.rs/wp-content/uploads/2021/06/7-1-Program-Turizam.pdf , Програм развоја туризма туристичке регије Западна Србија 2020- 2025. стр. 41.
20. https://westserbia.org/o-nama/, приступљено: 16.11.2022.
21. https://www.ekologija.gov.rs/lat/obavestenja/zastita-prirode/obavestenje-o-postupku-pokretanja-revizije-zastite--predela-izuzetnih-odlika-%E2%80%9Edolina-malog-rzava%E2%80%9D , приступљено: 20.11.2022.
22. https://www.floooxy.com/dev/spomenicisrbije/ivanjica-stara-carsija/, приступљено: 01.11.2022
23. https://zlatarinfo.rs/+/planina-javor, приступљено: 20.11.2022.
24. www.ivanjica.gov.rs, приступљено: 21.11.2022.

УЧЕСНИЦИ РАДИОНИЦЕ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА СА АКЦИОНИМ ПЛАНОМ 2023-2025. ГОДИНЕ

1. Александар Марковић, председник Планинарског друштва „Голија“
2. Бобан Миловановић
3. Бојана Јелић
4. Бошко Марковић
5. Владан Милутиновић
6. Јанко Грбић, директор ТОО Ивањица
7. Милоје Марковић
8. Милоје Остојић
9. Никола Радоњић
10. Иван Главинић
11. Радован Аврамовић
12. Драгана Бабић
13. Јадранка Луковић
14. Стефан Совић
15. Небојша Милићевић
16. Снежана Пешић
17. Јелица Ћурчић
18. Зорица Пацић
19. Лепосавић Наташа
20. Драго Зарић

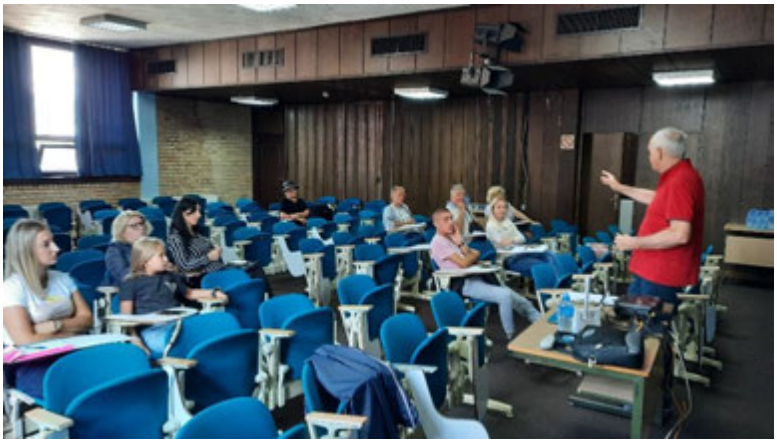

ОБЈАВЉИВАЊЕ И СТУПАЊЕ НА СНАГУ

На основу члана 20. став 1. тачка 6. и члана 32. став 1. тачка 4) у вези са чланом 66. став 1. и 3. Закона о локалној самоуправи („Сл. гласник РС“, бр. 129/07, 83/14 - др. закон, 101/16-др. закон и 47/18), члана 12. и члана 137. Закона о туризму („Сл. гласник РС“, бр. 17/19), члана 16. став 1. тачка 6, члана 26. став 1. тачка 5) и члана 40. Статута општине Ивањица („Службени лист општине Ивањица“ број 1/2019), у складу са Стратегијом развоја туризма Републике Србије 2016 - 2025. („Сл. гласник РС“, бр. 98/16), по прибављеном мишљењу Министарства туризма и омладине број: _____ од _____ 2023. године, Општина Ивањица донела је ПРОГРАМ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ИВАЊИЦА СА АКЦИОНИМ ПЛАНОМ 2023-2025.